

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника
Інститут історії і політології
Кафедра історії слов'ян

В. З. ДЕБЕНКО

**ІСТОРІЯ РОСІЇ
З НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО КІНЦЯ XVIII ст.**

**Навчально-методичний посібник для студентів, які навчаються на
спеціальності “Історія”**

Івано-Франківськ
2010

У навчально-методичному посібнику пропонується огляд соціально-економічного та суспільно-політичного розвитку російського народу з часу зародження державності до кінця XVIII ст. Значна увага приділяється зовнішньополітичній доктрині великих московських князів, російських царів та імператорів. У посібнику вміщено програму курсу, плани семінарських занять та методичні рекомендації до них, перелік питань і завдань для підсумкового контролю, хронологія найважливіших історичних подій та список рекомендованої літератури.

Нормативний курс розрахований на студентів, які навчаються на спеціальності “Історія” Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Автор: В. З. Дебенко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії слов’ян.

Рецензенти:

В. Л. Комар, кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії слов’ян Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

М. Д. Вітенко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії слов’ян Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Рекомендовано до друку Вченою Радою Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Протокол № ____ від ____ листопада 2010 р.

Передмова

Програма курсу історії Росії з найдавніших часів до кінця XVIII ст.

Предмет і завдання курсу історії Росії з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Періодизація навчального курсу. Джерела з історії Росії та методи їх дослідження.

Формаційний та цивілізаційний принципи вивчення історії Росії. Історичний розвиток народів Росії в добу первіснообщинного ладу. Заселення первісними людьми території Росії. Стоянки давніх людей. Головні заняття й релігійні вірування населення. Неолітична революція і перехід від привласнюючого до відтворюючого господарства. Відокремлення землеробства від кочового тваринництва. Початок обробки металів. Нерівномірність темпів історичного розвитку народів Росії. Розклад первіснообщинного ладу, соціальне розшарування й майнова диференціація населення, утворення перших державних об'єднань. Індоевропейці, їх розселення та роль у формуванні сучасних етносів, Східної Європи, Кавказу та Сибіру.

Давня історія Росії. Античні міста-держави та Боспорське царство у Північному Причорномор'ї й Приазов'ї. Кіммерійці, скіфи, сармати і їх суспільний лад, релігія, заняття. Криза рабовласницького ладу на півдні й розклад первіснообщинного ладу на півночі Росії. Народи Росії в добу формування феодальних відносин. Слов'яни, їх походження й найдавніша історія. Проблема етногенезу слов'ян в історичній науці. Виокремлення східних слов'ян та їх розселення. Населення східної Європи в добу Великого переселення народів. Готи, гуни, алани, авари, болгари їх вплив на слов'ян. Розвиток землеробства, тваринництва, ремесла, торгівлі у східних слов'ян. Розклад родоплемінного ладу, утворення сусідської общини. Військова демократія й виникнення племінних об'єднань. Культура й релігія східних слов'ян.

Утворення Давньоруської держави. Проблема зародження державності та об'єднання східнослов'янських земель в складі Київської Русі в історичній літературі. "Норманська теорія" й антинорманізм в російській історіографії. "Повість минулих літ" – основне джерело по вивченню історії Давньої Русі.

Розвиток феодальних відносин у Давньоруській державі. Сільське господарство. Виникнення та зростання феодальної власності на землю "Руська Правда" як основне джерело по дослідженню феодальних відносин. Головні категорії феодально-залежного населення Київської Русі. Формування панівного стану. Перші руські князі.

Зовнішня і внутрішня політика Давньоруської держави. Політичний устрій Київської Русі. Внутрішня політика київських князів в IX-X ст.

Реформи Ольги і Володимира Святославовича. Військові походи руських військ на Візантійську імперію і на Схід. Боротьба русичів із Хазарським каганатом і кочовими племінними союзами південних степів.

Розквіт Давньоруської держави. Утворення давньоруської народності. Князювання Володимира Святославовича й завершення об'єднання східних слов'ян. Прийняття християнства. Роль церкви в Київській Русі. Боротьба за владу між синами Володимира. Князювання Ярослава Мудрого. Міжнародні зв'язки Русі. Руська держава в другій половині XI ст. Державна влада. Міста. Торгівля. Армія. Народні повстання. Міжфеодальні чвари та усобиці. Боротьба з половцями. Зміцнення феодальної знаті й міст. Зміни в політичному ладі. Любецький з'їзд феодальної знаті. Повстання 1113 р. в Києві. Князювання Володимира Мономаха. Політичний розпад Давньоруської держави.

Культура Давньоруської держави. Усна народна творчість. Билини. Виникнення писемності й літератури. Школа та освіта. Літописання. "Слово про закон і благодать", "Повчання дітям", "Слово о полку Ігоревім" та інші літературні пам'ятки. Архітектура, живопис, скульптура. Майстерність давньоруських ремісників у створенні художніх виробів та ювелірних прикрас (карбування, емаль, зернь, філігрань). Роль давньоруської культури в розвитку європейської культури. Значення Давньоруської держави в історії Російської Федерації.

Феодальна роздробленість Північно-Східної Русі. Проблема соціально-економічних передумов феодальної роздробленості Русі в російській історіографії. Утворення самостійних князівств і земель на території Давньоруської держави. Галицько-Волинське, Полоцько-Мінське, Володимиро-Суздальське, Київське, Чернігівське князівства. Новгородська феодальна республіка. Соціально-економічний розвиток руських земель в XI-XIII ст. переміщення центру політичного життя у Володимиро-Суздальську землю.

Боротьба народів Росії з монголо-татарськими завойовниками. Суспільно-політичний лад монголів у XII-XIII ст. Утворення ранньофеодальної монгольської держави. Чингісхан, його внутрішня і зовнішня політика. Битва на ріці Калка. Підкорення Батиєм Північно-Східної Русі. Завоювання монголо-татарами Південно-Західної Русі. Утворення Золотої Орди. Її соціально-економічний і політичний устрій.

Боротьба народів Росії проти монголо-татарського ярма в середині – другій половині XIII ст.

Боротьба населення Північно-Східної Русі з шведськими загарбниками. Початок агресії німецьких феодалів в Східній Європі. Орден Мечоносців. Наступ Данії. Тевтонський Орден. Розгром шведських феодалів на р. Неві. Перемога російського народу над німецькими рицарями на Чудському озері. Князь Олександр Невський.

Утворення і розвиток Великого князівства Литовського. Внутрішня та зовнішня політика Литви щодо земель колишньої Давньоруської держави.

Об'єднання земель Північно-Східної Русі навколо Москви. Соціально-економічний розвиток і політичний устрій російських земель в кінці XIII – першій половині XV ст. Зростання феодальної власності. Соціальна диференціація селян. Розвиток міст, ремесла, торгівлі. Система феодальної ієрархії. Політичний лад і система управління. Формування великоросійської народності. Церква і державна влада. Взаємовідносини російських князівств із Золотою Ордою. Суперництво Москви і Твері. Зміцнення Московського князівства за Івана Калити та його спадкоємців. Об'єднання російських земель навколо Москви. Взаємовідносини Москви з Новгородською і Псковською феодальними республіками, Золотою Ордою і Великим князівством Литовським. Куликовська битва. Дмитрій Донський. Похід на Москву Тохтамиша. Феодальна війна в Північно-Східній Русі в другій чверті XV ст.

Російська культура другої половини XIII – першої половини XV ст. Суспільно-політична думка. Літописання. Література. Розвиток освіти та наукових знань. Архітектура та живопис. Андрій Рубльов. Феофан Грек. Даниїл Чорний.

Утворення Російської централізованої держави в кінці XV – початку XVI ст. Соціально-економічний розвиток Росії в другій половині XV – першій чверті XVI ст. поглиблення суспільного поділу праці. Зростання міст, ремесла, торгівлі. Зміни в соціальній структурі російського суспільства. Формування дворян. Створення помісної системи господарювання. Розширення боярського та церковно-монастирського землеволодіння. Форми залежності селян. Відміна Юрьєвого дня.

Завершення політичного об'єднання російських земель під владою Москви. Приєднання Новгорода, Твері, Рязані, Пскова, Смоленська, Новгород-Сіверщини. Повалення золотоординського ярма. Боротьба з Литвою за “київську спадщину”. Вхідження до складу Російської держави народностей Півночі, Приуралля, Закам'я.

Організація апарату влади Російської централізованої держави. Великокнязівська влада. Боярська дума. Створення приказів. Судебник 1497 р. Місництво. Формування московського війська. Російська православна церква і її взаємини з великокнязівською владою. Місцеве управління. Історичне значення утворення Російської централізованої держави.

Зміцнення та розширення Російської держави в XVI ст. Територія і населення. Соціально-економічний розвиток Росії в XVI ст. Сільське господарство. Категорії феодально-залежного населення. Зростання міст. Розвиток ремесла й торгівлі. Зростання податків. Розширення торгівельних зв'язків з країнами Європи та Азії.

Боярське правління. Зростання соціальних протиріч. Повстання в Москві, Новгороді та інших містах.

Самодержавство і боярська аристократія. Зміцнення політичних позицій дворян. Боротьба феодальних угруповань за владу в 30-40-х роках

XVI ст. і загострення протиріч в країні. Програма реформ (І. С. Пересветов). Іван IV і його внутрішня політика. “Вибрана Рада” та її реформи. Судебник 1550 р. Прикази. Реформа місцевого управління. Військова реформа. Церква. “Стоглав”. Земський собор 1549 р.

Основні напрями зовнішньої політики Росії в другій половині XVI ст. підкорення Казанського, Астраханського ханств. Народи Поволжя в складі Російської держави. Боротьба за приєднання Прибалтики і виходу до Балтійського моря. Лівонська війна, мета, хід військових дій, наслідки.

Боротьба з Кримським ханством і Османською імперією. Формування російського козацтва на Дону, Волзі, Ліку. Народи Приуралля і Західного Сибіру. Похід Єрмака. Приєднання Сибіру до Російської держави.

Опричнина Івана IV Грозного. Антибоярські заходи, конфіскація удільно-князівських земель. Земський собор 1566 р. царський терор. Наслідки опричнини. Господарська розруха 70-80-х рр. XVI ст. Оцінка опричнини Івана IV в російській та закордонній історіографії. Започаткування тоталітаризму і політичної цензури в Московському царстві.

Російська культура XVI ст. Суспільно-політична думка і ересі в Росії XVI ст. (І. Пересветов, Іван IV Грозний, А. Курбський, Ф. Косой, М. Башкін, Єрмолай Еразм). Народна творчість. Розвиток освіти та наукових знань. Книгодрукування. Іван Федорів. Література. “Домострой”, “Стоглав”, “Четві-Мінеї”. Ідеологічна боротьба в Російській Православній церкві. “Іосифляни” та “Нестяжателі”. Архітектура. Живопис.

Криза російської державності наприкінці XVI – початку XVIII ст.

Правління Федора Івановича і Бориса Годунова. Боротьба з боярською опозицією. Міські повстання. Збільшення феодальної експлуатації селян. Кріпосницьке законодавство. “Заповідні” і “урочні” роки. Земський собор 1598 р. Політика Бориса Годунова. Голод 1601 – 1603 рр. Повстання Хлопка. Іноземне втручання у внутрішні справи Росії. Лжедмитрій I. Внутрішня і зовнішня політика Лжедмитрія I. Московське повстання 1606 р. і вбивство самозванця. Цар Василь Шуйський і його внутрішня політика.

Селянська війна 1606 – 1607 рр. під керівництвом І. Болотнікова. Передумови, рушійні сили, вимоги, основні етапи, причини поразки.

Лжедмитрій II. Тушинський табір. Договір В. Шуйського з Швецією. М. Скопін-Шуйський. Польсько-шведська інтервенція. “Семибоярщина” та окупація Москви польськими військами. Організація народних ополчень. Кузьма Мінін і Димітрій Пожарський. Звільнення Москви та розгром інтервентів. Земський собор 1613 р. і початок правління царської династії Романових. Столбовський мир із Швецією. Деулінське перемир'я з Річчю Посполитою.

Російська держава в середині – другій половині XVII ст. Соціально-економічний розвиток Росії в XVII ст. Територія і населення. Сільське господарство. Феодальне землеволодіння. Міста, ремесло, торгівля. Зародження мануфактурного виробництва. Початок формування

всеросійського ринку. Внутрішня політика перших Романових. Зміцнення політичних позицій дворян. Загострення соціальної боротьби. Міські повстання середини XVII ст. “Соборне уложення 1649 р.”. Остаточне закріпачення селян. Московське повстання 1662 р. Селянська війна під керівництвом Степана Разіна: передумови, рушійні сили, гасла, основні етапи, причини поразки, наслідки. Зміцнення самодержавства. Припинення діяльності Земських соборів. Церковний розкол.

Зовнішня політика Росії в XVII ст. Росія в Тридцятирічній війні. Російсько-шведські та російсько-польські відносини. Боротьба з турецько-татарською агресією.

“Азовське сидіння”. Росія і Україна. Переяславська рада. Російсько-польська війна за українські землі. Російсько-шведська війна 1655 – 1660 рр. Військові конфлікти з Кримським ханством та Турецькою імперією в другій половині XVII ст. Експансія Росії на Південь і Схід. Особливості відносин з країнами Далекого Сходу, Центральної і Середньої Азії. Нерчинський трактат.

Російська культура XVII ст. Світський характер культури. Освіта. Нагромадження знань по історії, географії, природних наук, техніки. Фольклор. Література. Суспільно-політична думка. Архітектура. Живопис. Музика і театр.

Російська держава наприкінці XVII – першій чверті XVIII ст. Реформи Петра I. Утворення Російської імперії. Соціально-економічне, військово-політичне і культурне відставання Росії від передових західноєвропейських країн. Необхідність перетворень в галузі економіки, державного ладу, освіти й культури.

Петро I як монарх і особистість в історичній літературі. Початок правління Петра I. Боротьба за владу в середовищі панівного стану. Азовські походи. “Велике посольство”. Північний Союз. Підготовка війни з Швецією.

Характер економічних перетворень Петра I. Зростання мануфактурно-заводського виробництва, нові промислові райони. Політика меркантилізму й протекціонізму. Внутрішня й зовнішня торгівля. Фінанси. Митна і податкова політика Петра I. Мілітаризація економіки. реформи місцевого і центрального управління. Перенесення столиці з Москви в Санкт-Петербург. Сенат. Колегії. Адміністративно-територіальна реформа. Створення нової армії і флоту. Табелі про ранги. Церковна реформа. Посилення контролю над суспільною думкою і приватним життям населення. Фіскалі. Запровадження паспортів. Консолідація дворянства. Утвердження абсолютизму в Росії. Утворення Російської імперії. Указ про престолонаслідування.

Зовнішня політика і міжнародне становище Росії в першій чверті XVIII ст. північна війна і її характер, основні етапи, наслідки. Приєднання до Росії Прибалтики. Ніштадський мир. Імперська політика Петра I, щодо Речі Посполитої та німецьких князівств Центральної Європи. Експансія Росії на Південь і Схід. Прутський похід. Каспійські походи. Військові акції в

Середній Азії. “Індійський синдром”. Підготовка військової експедиції на Мадагаскар.

Російська імперія в другій чверті – середині XVIII ст. Соціально-економічний розвиток Росії. Сільське господарство. Посилення кріпацтва. Розвиток міст, ремесла, мануфактурно-заводського виробництва. Використання примусової праці селян у промисловості. Указ 1736 р. Промислові й торгівельні монополії. Ліквідація внутрішніх митниць. Розвиток всеросійського ринку.

Внутрішня політика спадкоємців Петра I. розширення дворянських привілеїв. Боротьба дворянських угруповань за владу. Роль гвардії в політичному житті імперії. Двірцеві перевороти. Верховна таємна рада. Біронівщина. Державний переворот Єлизавети Петрівни. Загострення соціальних протиріч в країні. Повстання в Башкирії. Зовнішня політика і міжнародні відносини Російської імперії. Вхід Казахстану до складу Росії. Війни з Туреччиною та Швецією. Участь Росії в Семирічній війні. Петро III і дворцевий переворот 1762 р.

Культура Росії першої половини XVIII ст. Перетворення в галузі освіти. Запровадження загальноосвітніх та спеціальних шкіл. Відкриття Академії Наук. Введення нового календаря. Наука і техніка. Створення музеїв. Заснування Московського університету. Розвиток мистецтва (живопис, гравюра, скульптура, архітектура). Відкриття Академії мистецтв. Заснування професійного театру. Література. Газета “Ведомості”. Розвиток суспільно-політичної думки (Петро I, І. Посошков, Ф. Прокопович, В. Татіщев, О. Кантемір, М. Ломоносов). Зміни і перетворення в побуті.

Російська імперія в добу “освіченого абсолютизму”. Територіальне зростання Росії в другій половині XVIII ст. Населення. Соціально-економічний розвиток. Кріпосницьке законодавство 60-х років XVIII ст. приватні і державні мануфактури. Формування ринку вільнонайманої праці. Зовнішня і внутрішня торгівля. Ліквідація внутрішніх мит та монополій. Фінанси. Зовнішні запозичення. Розвиток економічної думки. Зародження капіталістичних перетворень. Гальмування розвитку ринкових відносин феодально-кріпосницьким ладом Росії.

Внутрішня політика імператриці Катерини II. Реформа Сенату і зміцнення самодержавної влади. Секуляризація церковно-монастирського землеволодіння. “Уложенна комісія” 1767 р. “Освічений абсолютизм” Катерини II, його політична і соціальна сутність. Селянська війна під керівництвом Омеляна Пугачова: передумови, рушійні сили, основні етапи, причини поразки. Внутрішня політика Катерини II після придушення селянської війни. Жалувані грамоти дворянам і містам. Імперська політика російського царизму в Україні та Казахстані. Внутрішня політика Павла I.

Зовнішня політика і міжнародні відносини Російської імперії в другій половині XVIII ст. Зміцнення міжнародного авторитету Росії. Російсько-польські взаємини. Участь Російської держави в трьох поділах Речі

Посполитої. Входження до складу Росії Правобережної України, Білорусі, Литви. Російсько-турецькі відносини. Російсько-турецькі війни 1768-1774 рр. та 1787 – 1791 рр. Приєднання Криму. Георгіївський договір з Грузією. Російсько-шведська війна 1788 – 1790 рр. Імперська політика Росії в Західній та Центральній Європі. Боротьба російського царизму з революційною Францією. Військове і морське мистецтво. О. Суворов, П. Румянцев, Ф. Ушаков.

Розвиток культури. Реформування шкільних закладів у 80-х роках XVIII ст. Створення освітніх установ для жінок. Діяльність Академії наук. Наукові експедиції та дослідження. Розвиток техніки. І. Ползунов, І. Кулібін. Мистецтво (живопис, гравюра, скульптура, архітектура, театр і музика). Література. Російське просвітництво (радикальний і поміркований напрямки). М. Новиков, С. Десницький, О. Радіщев, Д. Фонвізін, Г. Державін.

Семінарське заняття № 1

Тема: Утворення Російської централізованої держави (друга половина XV – перша третина XVI ст.)

План

1. Висвітлення проблеми формування станових монархій в європейських країнах в історичній літературі.
2. Закономірності та особливості утворення централізованих держав в Західній та Східній Європі. Утворення Московської централізованої держави. Роль російської православної церкви в розбудові державних інституцій країни. Вплив російського православ'я на формування менталітету населення Північно-Східної Русі.
3. Зовнішня політика Російської держави в другій половині XV - першій третині XVI ст. Завершення процесу об'єднання та підкорення північно-руських земель навколо Москви. Повалення татаро-монгольського ярма
4. Зміцнення особистої влади Івана III та Василя III. Генеза самодержавства та деспотизму в Російській державі.
5. Створення централізованого державного апарату управління в Росії. Місництво. Кормління. Судебник 1497 року.

Рекомендована література

1. Сказание о князьях Владимирских / Под редакцией Р. П. Дмитриевой. – М.-Л., 1955.
2. Домострой Сборник. Подгот. текста Б. Колесовой й Т. Рогожниковой. – М., 1991.
3. Акты Русского государства 1505 – 1526 pp. – М., 1975.
4. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии. – М., 1988.
5. Горсей Джером. Записки о России XVI – начала XVIII вв. – М., 1991.
6. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней / Составил В.С. Шульгин. Под редакцией Ю. С. Кукушкина. – М., 1996.
7. Судебники XV – XVI веков / Под ред. Б. Д. Грекова. – М.-Л., 1952.
8. Хрестоматия по истории СССР с древнейших времен до конца XVIII века. – М., 1989.
9. История СССР с древнейших времен до наших дней в двенадцати томах. – Т. 2. – М., 1966.
10. Зимин А. А. Витязь на распутье. – М., 1991.
11. Думин С. В. Другая Русь. Великое княжество Литовское и Русское // История Отечества. Очерки истории России IX – начала XX вв. – М., 1991.
12. Черепнин Л. В. Образование Русского централизованного государства в XIV – XV веках. – М., 1960.
13. Геллер М. История Российской империи. – Т. 1. – М., 1997.
14. Семенникова Л. И. Россия в мировом сообществе цивилизаций. – Брянск, 1999.
15. Дейвіс Норман. Європа: історія. – К., 2000.
16. Алексеев Ю. Г. Государь всея Руси. – Новосибирск, 1991.

17. Виноградов А. В. Крымские ханы в XVI веке // Отечественная история. – 1999. – № 2.
18. Зимин А. А. Россия на рубеже XV – XVI столетий: (Очерки социально-политической истории). – М.: Мысль, 1982.
19. Кобрин В. Б., Юрганов А. Л. Становление деспотического самодержавия в средневековой Руси // История СССР. – 1991. – № 4.
20. Масленникова Н. Н. Присоединение Пскова к Русскому централизованному государству. – Л., 1985.
21. Плигузов А. И. О размерах церковного землевладения в России XVI века // История СССР. – 1988. – № 2.
22. Русіна О. В. Українські землі у московській зовнішній та внутрішній політиці к. XV – поч. XVII ст. // Укр. іст. журн. – 1996. – № 4.
23. Сахаров А. Н. Политическое наследие Рима в идеологии Древней Руси // История СССР. – 1990. – № 3.
24. Шевченко Н. В. Білорусько-литовська держава: нові концептуальні засади сучасної білоруської історіографії // Укр. іст. журн. – 1997. – № 1.
25. Петров А.В. Марфа Борецкая // Вопросы истории. – 1994. – № 12.

Методичні рекомендації

По першому питанню: слід вміти проаналізувати процес майнової та соціальної диференціації суспільних станів та прошарків у європейських державах в середньовічну добу. Особливу увагу звернути на розмежування феодальних станів на основі виконання ними різних політико-адміністративних, релігійно-освітніх та військових функцій. Засвоїти і вміти чітко визначити функціональні обов'язки трьох головних станів феодального суспільства. Знати і розуміти наступні визначення: “станово-представницька монархія”, “третій стан”, “концепція Адама Сміта”, “соціально-майнова диференціація”. Розкрити передумови утворення станових монархій в слов'янських країнах. Вміти визначити їх головні ознаки.

По другому питанню: вивчити і розкрити причини кризи феодальних відносин періоду феодальної роздробленості. Виявити, як поглиблення суспільного поділу праці, відокремлення міста від села, поглиблення спеціалізації (поділ на спеціалізовані регіони, утворення нових спеціальностей) сприяє розвитку економічних і торговельних зв'язків, появі і утворенню обласних, і нарешті, внутрішнього державного ринку в утворенні централізованих держав.

Визначити особливості, за яких централізовані держави могли утворитись і за відсутністю внутрішнього ринку. Це, перш за все: зовнішня загроза існуванню того чи іншого народу і роль панівного стану в утворенні держави; відсутність міцних економічних зв'язків (внутрішнього ринку) і утворення таких держав на феодальній основі (тобто роль політичного, а не економічного фактору); до того ж деякі держави утворювались як багатонаціональні. Виявити, які були передумови, які фактори були вирішальними для утворення Московської держави. Проаналізувати роль російської православної церкви в суспільно-політичному житті Московської

Русі. Охарактеризувати особливості російського менталітету. З'ясувати його вплив на формування авторитарного зразка державобудування.

По третьому питанню: розкрити політичну боротьбу у Східній Європі за об'єднання і підкорення руських земель. Вивчити і знати хід боротьби Москви по підкоренню головних князівств Північно-Східної Русі, Новгородської та Псковської феодальних республік. Вміти викласти хід і головні події, позиції різних верств населення, головні дати. Виявити своє особисте ставлення стосовно праць Зіміна А. А., Думіна С. В., Нормана Дейвіса щодо можливостей іншого, альтернативного розвитку. Засвоїти і вміти виявити головні передумови повалення монголо-татарського ярма, сам хід боротьби і роль політичної ситуації в Орді та Москві. Визначити головні напрямки (і хід намагань їх здійснення) зовнішньої політики Москви за років правління Івана III і Василя III. Розкрити місце та роль “київської спадщини” у формуванні експансійного зовнішньополітичного курсу Московської держави. Охарактеризувати взаємовідносини Москви із Кримським, Казанським, Астраханським ханствами.

По четвертому питанню: Розкрити передумови і ознаки зміцнення особистої влади Івана III і Василя III; роль у цьому процесі місництва і централізації. Виявити деспотичний характер самодержавства в Москві порівняно з європейськими державами. Особливу увагу звернути на концепцію “богообраності” влади великих московських князів, сформовану представниками російської православної церкви і висвітлену в “Сказании о князях Владимирських” та теорії “Москва – третій Рим”.

По п'ятому питанню: розкрити головні механізми створення центрального державного апарату в Московській державі, виявити його функції та ставлення різних прошарків російського суспільства до державних органів управління. Знати зміст “Судебника 1497 року” та його роль в процесі закріпачення селян. Розуміти сутність “місництва” та “кормління” в соціально-політичному житті Російської держави. Вміти визначити їх позитивні та негативні сторони.

Семінарське заняття № 2

Тема: Суспільно-політичний розвиток та територіальне зростання Російської держави в XVI ст.

План

1. Боротьба феодалних угруповань за владу в 30-40-х роках XVI ст.
2. Розвиток суспільно-політичної думки та ересей в Росії: І. Пересветов, Ф. Косой, М. Башкін, Єрмолай Еразм.
3. Ідеологічна боротьба в Російській Православній церкві. “Іосифляни” та “нестяжателі”. Вплив церкви на формування державницької ідеології московських правителів.
4. Іван IV і його внутрішня політика. Реформи “Вибраної ради”. Генеза тоталітаризму та месіанства за років правління Івана Грозного.
5. Зовнішня політика і міжнародне становище Росії. Підкорення Казанського та Астраханського ханств. Лівонська війна. Зовнішньополітичні відносини з Англією та Австрійською імперією. Військово-політичні конфлікти з Кримським ханством та Османською імперією. Приєднання Сибіру до Росії.

Рекомендована література

Джерела

1. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии. – М., 1988.
2. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней. Сборник документов / Под ред. Ю. С. Кукушкина. – М., 1996.
3. Дмитриева Р. П. Сказание о князьях Владимирских. – М.-Л., 1955.
4. Домострой. Сборник / Подготовка текстов В. Колесовой и Т. Рогожниковой. – М., 1991.
5. Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XVI века. – М., 1986.
6. Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским / Подгот. текста Я. С. Лурье и Ю. Д. Рыкова. – М., 1981.
7. Сочинения И. Пересветова / Под общ. ред. Д. С. Лихачева. – М., 1956.

Монографії, статті, брошури

1. Авторханов А. Империя Кремля. Советский тип колониализма. – Вильнюс, 1990.
2. Алексеев Ю. Г. Историческая концепция Русской земли и политическая доктрина централизованного государства / В кн.: Генезис и развитие феодализма в России. Проблемы идеологии и культуры. – Л., 1987.
3. Блиев М. М. О некоторых проблемах присоединения народов Кавказа к России // История СССР. – 1991. – № 6. – С. 67-84.
4. Буровниц И. У. Русская публицистика XVI века. – М.-Л., 1947.
5. Вилента И. В. Идея самобытности России в исторической концепции евразийцев // Вест. Москов. у-та. – 1998. – №1. – С. 27-41.
6. Гаталова Л. С. Империя: идентификация проблемы // Исторические исследования в России. Тенденции последних лет / Под ред. Г. Я. Бордюгова. – М., 1996.
7. Гуламов Х. Г. Отношения с Бухарой в конце XVIII века // Вопросы

истории. – 1991. – № 1. – С. 222-230.

8. Геллер М. Я. История Российской империи. – Т. 1. – М., 1997.

9. Думин С. В. Другая Русь. Великое княжество Литовское и Русское / В кн.: История отечества: люди, идеи, решения. Очерки истории России IX – начала XX вв. – М., 1991.

10. Зимин А.А. Витязь на распутье. – М., 1991.

11. Ивонин Ю. Е. Имперская идея и проблемы государственности в Западной Европе // Вопросы истории. – 1996. – № 6. – С. 31-39.

12. История СССР с древнейших времен до наших дней: В 12-ти томах. – Т. 2-4. – М., 1966-1968.

13. Киняпина Н. С. Кавказ и Средняя Азия во внешней политике России (вторая половина XVIII – 80-е годы XIX вв.). – М., 1984.

14. Ключевский В. О. Сочинения в 8-ми томах. – Т. V. – М., 1958.

15. Лурье С. В. От древнего Рима до России XV века: преемственность имперской традиции // Общественные науки и современность. – 1997. – № 4. – С. 116-132.

16. Политическая история. Россия – СССР – Российская Федерация: В 2-х томах. – М., 1996. – Т. 1.

17. Семенникова Л. И. Россия в мировом сообществе цивилизаций: Учебное пособие для вузов. – Брянск, 1999.

Методичні рекомендації

По-першому питанню, слід розкрити політичні та соціально-економічні протиріччя в середовищі феодальної верхівки Російської держави наприкінці правління Василя III. Звернути увагу на загострення політичної ситуації в зв'язку із смертю великого князя Василя III і малолітством його спадкоємця Івана IV. Дати оцінку державницькій діяльності Олени Глинської та створеній при ній Регентській Раді. Okремо доцільно проаналізувати позицію Російської православної церкви в боротьбі за владу феодальних угруповань.

У другому питанні необхідно охарактеризувати основні твори та головні ідеї І. Пересвєтова, Ф. Косого, М. Башкіна, Єрмолая Еразма. Обґрунтувати яким чином публіцистичні твори вплинули на формування внутрішньої та зовнішньої політики правителів Московської держави (І. Пересвєтов). Слід також звернути увагу на ідеї гуманізму, християнського благочестя, реформування церковного життя, побудови соціально рівного суспільства (Ф. Косой, М. Башкін, Єрмолай Еразм).

Під час розгляду **третього питання** студентам необхідно проаналізувати роль та місце Російської православної церкви в суспільно-політичному розвитку російського народу. Наголосити на ідеологічній та економічній могутності церкви. Акцентувати увагу на неоднозначному ставленні великих московських князів до матеріальних і земельних багатств церкви і спроб здійснити їх секуляризацію. Охарактеризувати ідеологію та діяльність “нестяжателів” (Ніл Сорський). Проаналізувати створення концепцій “боговибраності” російського народу і втілення її в державницьку

ідеологію Москви “іосифлянами” (Іосиф Волоцький).

В четвертому питанні треба вміти проаналізувати складність політичного становища Івана IV в перші роки його царювання, спроб боярськими угрупованнями обмежити самодержавну владу царя. Дати оцінку реформам “Вибраної ради”, з’ясувати причини її падіння. Звернути увагу на необґрунтованість масових репресій в Росії в 60-70-х роках XVI ст., їх впливу на встановлення деспотичної влади Івана IV й соціально-економічного занепаду держави. Дати оцінку державницькій діяльності Івана IV Грозного в історичній літературі.

У п’ятому питанні слід звернути увагу на територіальне зростання Російської держави і остаточне її перетворення в багатонаціональну країну. Висвітлити загарбницьку політику Росії щодо Казанського, Астраханського, Кримського ханств, сутність якої полягала в колоніальній експлуатації народів Поволжя та Причорномор’я, їх насильницькій християнізації. Охарактеризувати причини, хід, наслідки Лівонської війни. Проаналізувати імперські амбіції правителів Москви у Східній Прибалтиці. Дати оцінку приєднанню народів Сибіру до Росії в історичній літературі.

Семінарське заняття № 3

Тема: Російська держава в системі міжнародних відносин XVII ст.

План

1. Криза російської державності в кінці XVI – початку XVII ст. Боротьба російського народу з польсько-шведською інтервенцією.
2. Участь Росії в Тридцятирічній війні. Смоленська війна 1632 – 1634 рр.
3. Українські землі в зовнішній політиці Московського царства. Російсько-польська війна 1654 – 1667 рр. Андрусівське перемир'я 1667 р. та “Вічний мир” 1686 р.
4. Російсько-турецькі та російсько-шведські війни другої половини XVII ст.
5. Експансія Росії на Південь і Схід. Особливості відносин з народами Приуралля, Поволжя та Сибіру. Врегулювання взаємин з Китаєм.

Рекомендована література

Джерела

1. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии. – М., 1988.
2. Государство Российское: власть и общество. С древнейших времен до наших дней. Сборник документов / Под ред. Ю. С. Кукушкина. – М., 1996.
3. Дмитриева Р. П. Сказание о князьях Владимирских. – М.-Л., 1955.
4. Домострой. Сборник / Подготовка текстов В. Колесовой и Т. Рогожниковой. – М., 1991.
5. Памятники литературы Древней Руси. Вторая половина XVI века. – М., 1986.
6. Переписка Ивана Грозного с Андреем Курбским / Подгот. текста Я. С. Лурье и Ю. Д. Рыкова. – М., 1981.
7. Сочинения И. Пересветова / Под общ. ред. Д. С. Лихачева. – М., 1956.

Література

1. История России.- М, 2005. - 615 с.
2. История России с древнейших времен до наших дней в вопросах и ответах. – М., 2007. – 317 с.
3. Рыжов К. Монархи России. 600 кратких жизнеописаний. – М., 2006. – 576 с.
4. Соловьев С. М. Труды по истории России. – М., 2003. – 349 с.
5. Андреев И. Л. Алексей Михайлович. – 2-е изд. исправл. – М., 2006. – 638 с.
6. Попов И. М. Россия и Китай: 300 лет на грани войны. – М., 2004. – 511 с.
7. Иловайский Д. И. Новая династия. – М., 2003. – 749 с.
8. Бушков А. Россия, которой не было. Славянская книга проклятий. – СПб., 2005. – 576 с.

Методичні рекомендації

По-першому питанню слід проаналізувати суспільно-політичні та соціально-економічні причини кризового стану Росії в кінці XVI – на початку XVII ст. Зокрема, звернути увагу на припиненні династії Рюриковичів у 1598 р. та обранні на Земському соборі царем Бориса Годунова. Дати оцінку державницькій діяльності Б. Годунова в історичній літературі. З'ясувати

причини польсько-шведської інтервенції. Проаналізувати внутрішню та зовнішню політику Лжедмитрія I і Лжедмитрія II. Охарактеризувати антифеодальні та антидержавні рухи в Росії на початку XVII ст.: повстання Хлопка, Селянську війну І. Болотнікова, дії російських козаків під керівництвом І. Збруцького. Організація народних ополчень Кузьмою Мініним та Дмитрієм Пожарським. Звільнення Москви та розгром інтервентів. Земський собор 1613 р. і початок правління династії Романових.

По-другому питанню треба проаналізувати міжнародне становище Росії в першій третині XVII ст. Виявити причини падіння її авторитету на міжнародній арені. Дати оцінку Деулінському перемир'ю 1618 р. з Річчю Посполитою та Столбовському миру 1617 р. з Швецією. З'ясувати російсько-польські протиріччя і їх вплив на перебіг першої загальноєвропейської війни 1632 – 1634 рр. Звернути увагу на те, що російсько-польська війна не вирішила територіальні та політичні протиріччя між Річчю Посполитою й Московським царством, а тільки ще більше їх загострила.

У третьому питанні слід підкреслити традиційність і незмінність зовнішньої політики Росії в українському питанні. З'ясувати роль релігійного фактору, що використовувався Москвою в боротьбі за так звану “київську спадщину”. Проаналізувати позицію царя Олексія Михайловича та російських можновладців щодо Переяславської угоди та Березневих статей 1654 р. Охарактеризувати основні етапи російсько-польської війни 1654 – 1657 рр. Дати оцінку ігноруванню царськими урядовцями інтересів українського населення під час підписання мирних угод з Річчю Посполитою в 1667 р. та 1686 р.

По-четвертому питанню слід проаналізувати російсько-шведські та російсько-турецькі протиріччя на європейському континенті. З'ясувати участь Росії у боротьбі з турецько-татарською агресією на теренах Центрально-Східної Європи. Боротьба Росії та Туреччини за українські землі в 1677 – 1689 рр. Азовські походи Петра I 1695 – 1696 рр. Константинопольський мир 1700 р. Охарактеризувати російсько-шведські протиріччя в Східній Прибалтиці і спроби царя Олексія Михайловича здобути вихід до Балтійського моря. Російсько-шведська війна 1655 – 1660 рр. Спроба вирішити “шведське питання” Петром I, створення ним Північного Союзу.

У п'ятому питанні слід проаналізувати особливості експансіоністської політики Росії на Далекому Сході та в Сибіру. Політика насильницької християнізації Приуральських, поволзьких та сибірських народів. Залучення феодальної знаті неросійських народів до царської служби та надання їй російським урядом державних і особистих привілеїв. Антиросійські повстання в Сибіру та Калмикії. Російсько-китайські протиріччя на Далекому Сході. Нерченський договір 1689 р. Росії з Цинською імперією.

Семінарське заняття № 4

ТЕМА: Росія в кінці XVII – першій чверті XVIII ст. Реформи Петра I. Утворення Російської імперії

План

1. Соціально-економічне, військово-політичне й культурне становище Росії наприкінці XVII ст.
2. Реформи Петра I. Зміцнення російського абсолютизму.
3. Зовнішня політика та міжнародне становище Російської держави.
4. Розвиток науки, освіти, культури. Суспільно-політична думка в Росії у першій чверті XVIII ст.
5. Оцінка Петра I та його перетворень в історичній науці.

Реферативні роботи

1. Антифеодальні виступи в Російській державі за роки правління Петра I.
2. Росія в Північній війні 1700 – 1721 рр.
3. Релігійна реформа Петра I: причини та наслідки.

Рекомендована література

1. История СССР с древнейших времен до наших дней. В 12-й томах. – Т. 3-4. – М., 1967 – 1969.
2. Буганов В. И. Петр Великий и его время. – М., 1989.
3. Водарский Я. Е. Петр I // Вопросы истории. – 1993. – № 6.
4. Анисимов Е. Петр I: рождение империи // Вопросы истории. – 1989. – № 7.
5. Мавродин Н. Н. Дипломатия Петра Великого. – М., 1990.
6. Ключевский В. О. Сочинения в 8-и томах. – Т. 4. – М., 1958.
7. Козлова Н. В. Купцы в структуре государственного управления России XVIII в. // Вестник Моск. ун-та. – 1994. – № 6. – Серия история. – С. 3-15.
8. Медушевский А. Н. Российское государство XVII – XVIII веков в освещении немарксистской историографии: Обзор, лит. // История СССР. – 1988. – № 3. – С. 195-206.
9. Шамаро А. “Эпидемия гарей...”: [Из истории массового самосожжения раскольников. XVII – XVIII в.] // Наука и религия. – 1983. – № 12. – С. 34-37.
10. Сахаров А. Н. Исторические факторы образования русского абсолютизма // История СССР. – 1971. – № 1. – С. 110-126.
11. Шапиро А. Л. Об абсолютизме в России // История СССР. – 1968. – № 5. – С. 69-82.
12. Преображенский А. Великое посольство 1697 – 1698 годов: старое и новое в русской дипломатии (Петр I) // Вопросы истории. – 1999. – № 2. – С. 114 – 122.
13. Володихин Д. Научная конференция “От Московского государства к Российской империи. Источниковедческий аспект” // Вестник Моск. ун-та. – Серия история. – 1988. – № 5. – С. 98-102.
14. Игумен Иоанн. Церковные реформы Петра I // Родина. – 1991. – № 1. – С. 12-18.
15. Медушевский А. Реформы Петра Великого в сравнительно-исторической

перспективе // Вестник высш. шк. – 1990. – № 2. – С. 79-88.

16. Данилов Е. Н. “Завещание” Петра Великого // Проблемы методологии и источниковедения истории внешней политики России. – М., 1986. – С. 213-279.

17. Козлов О. Ф. Дело царевича Алексея [К истории раскрытия заговора против Петра I] // Вопросы истории. – 1969. – № 9. – С. 214-220.

Методичні рекомендації

По першому питанню слід проаналізувати соціально-економічне, військово-політичне й культурне відставання Росії від найбільш розвинутих західноєвропейських держав. Об’єктивна неминучість і необхідність перетворень в галузі економіки, державного ладу і культури. Початок царювання Петра I. Боротьба за владу Нарішкіних та Мілославських. Азовські походи 1695-1696 рр. “Велике посольство”. Підготовка до війни зі Швецією. Північний Союз.

По другому питанню треба з’ясувати й обґрунтувати залежність реформ Петра I від зовнішньополітичних подій. Зростання мануфактурної промисловості, нових промислових районів. Внутрішня і зовнішня торгівля. Фінанси. Економічна політика Петра I – протекціонізм і меркантилізм. Реформи місцевого і центрального управління. Перенесення столиці з Москви до Петербурга. Табель про ранги. Церковна реформа. Справа царевича Олексія. Утвердження абсолютизму в Росії.

По третьому питанню слід охарактеризувати причини створення нової армії і флоту. Північна війна та її основні етапи. Приєднання до Росії народів Прибалтики. Ніштадський мир. Каспійський похід. Війна з Туреччиною. “Індійський синдром”. Імперська політика Петра I в Німеччині та Польщі.

По-четвертому питанню слід проаналізувати перетворення в галузі освіти. Створення загальноосвітніх та спеціальних шкіл. Відкриття Академії наук. Нове літочислення. Наука і техніка. Створення музеїв. Розвиток мистецтва (живопис, графіка, архітектура, театр). Література. Газета “Ведомости”. Перетворення в побуті.

По-п’ятому питанню студентам треба на основі джерел монографічної літератури, брошур, наукових статей дати оцінку державницькій діяльності Петра I. Проаналізувати позитивні та негативні аспекти його реформ і перетворень в історичній літературі.

**Програмові вимоги з курсу
“Історія Росії з найдавніших часів до кінця XVIII ст.”**

1. Найдавніша історія Росії. Поява людей на території Східної Європи: розселення, господарство, “неолітична революція”.
2. Етногенез східних слов’ян. Грецькі колонії і скіфи. “Велике переселення народів”. Боротьба антів з аварами, хозарами, болгарами.
3. Східнослов’янські союзи племен в VIII – IX ст.: розвиток землеробства, ремесла, міст, торгівлі, релігії.
4. Зародження державності у східних слов’ян. Зовнішня та внутрішня політика перших київських князів: Олега, Ігора, Ольги, Святослава, Ярополка. Хрещення Русі Володимиром.
5. Міжусобна війна синів Володимира. Розквіт Київської Русі за правління Ярослава Мудрого.
6. Державна влада, міста, торгівля, армія, соціальний поділ населення Давньоруської держави в X – XI ст.
7. Зовнішня і внутрішня політика Володимира Мономаха і Мстислава Великого.
8. Розпад Давньоруської держави. Утворення на території Русі князівств-держав: Київського, Чернігівського, Сіверського, Галицько-Волинського, Володимиро-Суздальського, Новгородської та Псковської феодальних республік.
9. Культура Київської Русі X – початку XIII ст.: писемність, освіта, школи, літописання, література, архітектура, мистецтво, побут населення.
10. Утворення Монгольської держави. Зовнішня політика монголів за правління Чингізхана. Поразка русько-половецького війська на р. Калка.
11. Завоювання Північно-Східної Русі монголо-татарами. Встановлення золотоординського ярма.
12. Олександр Невський та його боротьба з шведськими та німецькими рицарями. Відродження Північно-Східної Русі. Русь і Золота Орда в другій половині XIII ст.
13. Утворення Великого князівства Литовського. Внутрішня та зовнішня політика Литви щодо земель колишньої Давньоруської держави.
14. Об’єднання земель Північно-Східної Русі навколо Московського князівства. Суперництво Москви і Твері. Піднесення Московської держави за правління Івана Калити.
15. Зовнішня і внутрішня політика Дмитрія Донського. Куликовська битва. Боротьба Москви з Великим князівством Литовським.
16. Феодальні війни в Північно-Східній Русі кінця XIV – першої половини XV ст. Правління Василя I та Василя II.

- 17.Розвиток російської культури в другій половині XIII – першій половині XV ст.: літописання, література, архітектура, живопис, прикладне мистецтво, побут населення.
- 18.Державна влада. Фінанси, система управління, армія, соціальний поділ населення, православна церква в Московському князівстві в XIII – XV ст.
- 19.Утворення Російської централізованої держави. Внутрішня та зовнішня політика Івана III. Приєднання до Москви Новгородської феодальної республіки. Скиннення золотоординського ярма. Судебник 1497 р.
- 20.Зміцнення Російської держави за правління Василя III. Московсько-литовські війни. Територіальне розширення Росії. Історичне значення утворення Російської централізованої держави.
- 21.Регенство Олени Глинської. Боярське правління. Вінчання на царство Івана IV.
- 22.“Вибрана Рада” та її внутрішня політика. Зміцнення політичних позицій дворян. Судебник 1550 р. Прикази. Реформи Івана IV. Взаємини царської влади з Російською православною церквою. “Стоглав”.
- 23.Опричнина Івана IV. Царський терор. Започаткування тоталітаризму і політичної цензури в Московському царстві. Оцінка опричнини Івана IV в російській та закордонній історіографії.
- 24.Російська культура XVI ст. Розвиток суспільно-політичної думки, освіти та наукових знань, книгодрукування, народна творчість, архітектура, живопис. Ідеологічна боротьба “нестяжателів” та “іосифлян”.
- 25.Зовнішня політика Росії в другій половині XVI ст. Підкорення Казанського та Астраханського ханств. Лівонська війна. Боротьба з Кримським ханством та Османською імперією. Приєднання Сибіру.
- 26.Проблема престолонаслідування династії Рюриковичів. Правління Федора Івановича. Запровадження патріархату в Росії.
- 27.Внутрішня та зовнішня політика Бориса Годунова. Кріпосницьке законодавство. Повстання Хлопка.
- 28.Іноземне втручання у внутрішні справи Росії. Лжедмитрій I та його внутрішня й зовнішня політика.
- 29.Царювання Василя Шуйського. Селянська війна під керівництвом Івана Болотнікова. Лжедмитрій II і його правління.
- 30.Польсько-шведська інтервенція. “Семибоярщина” та окупація Москви польськими військами. Лжедмитрій III. Захоплення шведами північно-західних російських земель.
- 31.Організація народних ополчень. Кузьма Мінін і Дмитрій Пожарський. Звільнення Москви й розгром інтервентів. Земський собор 1613 р. і початок правління царської династії Романових.

- 32.Реформи Михайла Федоровича й патріарха Філарета. Зміцнення політичних позицій дворян. Відродження сільського господарства, розвиток міст і торгівлі, поява мануфактурного виробництва.
- 33.Смоленська війна: причини, хід, наслідки.
- 34.Царювання Олексія Михайловича. “Соборне Уложення 1649 р.” Міські повстання. Реформи патріарха Нікона. Церковний розкол.
- 35.Селянська війна під керівництвом Степана Разіна: причини, хід, наслідки.
- 36.Російсько-українські взаємини. Переяславська Рада. Російсько-польська війна за українські землі. Російсько-шведська війна 1655 – 1660 рр. Військові конфлікти з Кримським ханством та Османською імперією в другій половині XVII ст. Андрусівське перемир’я. Бахчисарайський мир.
- 37.Експансія Росії на південь і Схід. Особливості відносин з країнами Далекого Сходу, Центральної й Середньої Азії. Нерчинський договір з Китаєм.
- 38.Царювання Федора Олексійовича. Регенство Софії. “Вічний мир” Росії та Польщі. Кримські походи В. Голіцина. Прихід до влади Петра I та його Азовські походи.
- 39.Російська культура XVII ст. Розвиток суспільної думки, літератури, освіти, наукових знань, театру, архітектури, живопису.
- 40.Соціально-економічне, військове й культурне відставання Росії від передових західноєвропейських країн. Початок одноосібного правління Петра I. “Велике посольство”. Необхідність перетворень в галузі економіки, державного ладу, освіти й культури.
- 41.Реформи Петра I. Політика меркантилізму й протекціонізму в галузі внутрішньої й зовнішньої торгівлі. Фінанси. Митна й податкова політика Петра I. Мілітаризація мануфактурно-заводського виробництва.
- 42.Реформи Петра I в галузі місцевого та центрального управління. Адміністративно-територіальна реформа. Перенесення столиці з Москви до Санкт-Петербурга. Сенат. Колегії. Табелі про ранги. Церковна реформа.
- 43.Створення Петром I нової армії та флоту. Посилення контролю над суспільною думкою і приватним життям населення країни. Фіскалі. Запровадження паспортів. Утвердження абсолютизму в Росії.
- 44.Північна війна: причини та основні етапи. Ніштадський мир. Утворення Російської імперії. Приєднання до Росії Прибалтики.
- 45.Імперська політика Петра I щодо Польщі та німецьких князівств Центральної Європи.
- 46.Експансія Петра I на Південь і Схід. Прутський похід. Каспійські походи. Військові експедиції росіян в Середній Азії. “Індійський синдром”. Підготовка військово-морської експедиції на о. Мадагаскар.

47. Петро I як особистість та монарх в історичній літературі.
48. Внутрішня політика спадкоємців Петра I. Катерина I. Петро II. Анна Іванівна. Боротьба за владу дворянських угруповань. Роль гвардії в політичному житті імперії. Двірцеві перевороти. Верховна таємна рада. Біронівщина. Російсько-турецька війна 1735 – 1759 рр.
49. Російська імперія за правління Єлизавети Петрівни. Загострення соціальних протиріч в країні. Реформи Петра Шувалова. Повстання в Башкірії. Вхід Казахстану до складу Росії. Російсько-шведська війна 1740 – 1742 рр.
50. Росія в Семирічній війні: причини, хід військових дій, наслідки. Петро III і дворцевий переворот 1762 р. Катерини II.
51. Культура Росії в першій половині XVIII ст. Розвиток науки та освіти. Створення Академії наук. Запровадження загальноосвітніх та спеціальних шкіл. Відкриття Артилерійського та Інженерного училищ, Сухопутного, Морського, Пажеського шляхетських корпусів, Московського університету. Наукова діяльність М. Ломоносова, Г. Ф. Міллера, В. М. Татіщева, В. Берінга.
52. Розвиток російської літератури, архітектури, живопису, театру в першій половині XVIII ст.
53. Внутрішня політика Катерини II. Реформа Сенату і зміцнення самодержавної влади. Секуляризація церковно-монастирського землеволодіння. “Уложенна комісія 1767 р.” Політична й соціальна сутність “освіченого абсолютизму” Катерини II.
54. Селянська війна під керівництвом Омеляна Пугачова: передумови, періодизація, хід, причини поразки, наслідки.
55. Внутрішня політика Катерини II після придушення селянської війни О. Пугачова. Губернська та міська реформи. Реформування центральних органів управління. Посилення поліцейного нагляду за приватним життям населення “Устав благочінія” 1782 р. Жалувані грамоти дворянам і містам.
56. Імперська політика Катерини II в Україні та Казахстані.
57. Зовнішня політика Росії в другій половині XVIII ст. Російсько-турецька війна 1768 – 1774 рр. Перший поділ Польщі. Приєднання Криму. Георгієвський договір з Грузією.
58. Зміцнення міжнародного авторитету Російської імперії. Російсько-турецька війна 1787 – 1791 рр. Російсько-шведська війна 1788 – 1790 рр.
59. Російсько-польські взаємини. Участь Росії в другому та третьому поділах Речі Посполитої.
60. Імперська політика Росії в Західній та Центральній Європі Боротьба російського царизму з революційною Францією.

61. Військове і морське мистецтво: О. Суворов, П. Румянцев, Ф. Ушаков.
62. Внутрішня та зовнішня політика Павла I.
63. Оцінка державницької діяльності Катерини II в історичній літературі.
64. Культура Росії в другій половині XVIII ст. Розвиток суспільно-політичної думки: М. І. Новіков, О. М. Радіщев, С. М. Десніцький, М. М. Щербатов.
65. Розвиток освіти і науки в Російській імперії в другій половині XVIII ст. Реформування шкільних закладів. Створення освітніх установ для жінок. Заснування Академії мистецтв, Російської академії літератури. Організація науково-дослідних експедицій П. Палласа, І Лепехіна, І. Фалька, С. Гмеліна, І. Гільденштедта, П. Крашеннікова, Г. Шеліхова. Технічні винаходи І. Ползунова, І. Кулібіна.
66. Розвиток російського мистецтва другої половини XVIII ст.: архітектура, скульптура, живопис, гравюра, театр і музика.
67. Становлення та розвиток видавництва газет, журналів, книг в Росії у XVIII ст.
68. Буденне життя російського суспільства XVIII ст. Побут дворян, міщан та селян.

Основні дати з історії Росії

- IX-VII ст. до н. е. – Поява в Північному Причорномор'ї та Приазов'ї киммерійців.
- VII-III ст. до н. е. – Панування в Північному Причорномор'ї скіфів.
- III ст. до н. е.- III ст. н. е. – Панування сарматських племен між Волгою і Дунаєм.
- VII ст. до н. е. – IV ст. н.е. – Доба грецької колонізації.
- I-II ст. – Перші згадки про слов'ян в працях давньоримських істориків.
- IV – V ст. – “Велике переселення народів”.
- VI ст. – Перші писемні згадки про східнослов'янські племена антів.
- IX ст. – Початок утворення Давньоруської держави
- 862 р. – Прикликання варягів на Русь.
- 882 р. – Захоплення Києва Олегом. Об'єднання Новгород та Києва.
- 882 – 912 рр. – Князювання Олега в Києві. Підпорядкування київському князю слов'янських племен древлян, сіверян, радимичів.
- 907 р. – Перший похід Олега на Константинополь.
- 911р. – Договір Олега з греками.
- 912-945 рр. – Князювання Ігоря. Приєднання земель уличів і тиверців до Києва.
- 941, 944 р. – Походи Ігоря на Візантію.
- 944р. – Договір Ігоря з греками.
- 945р. – Повстання на землі древлян. Вбивство Ігоря.
- 945 – 967 рр. – Князювання Ольги.
- 965 – 972 рр. – Князювання Святослава.
- 966 – 968 рр. – Розгром Святославом Хозарського каганату, Волзької Болгарії, ясів та касогів.
- 972 – 980 рр. – Князювання Ярополка.
- 980 – 1015 рр. – Князювання Володимира Святого.
- 988 р. – Офіційна дата хрещення Русі Володимиром.
- 1019 – 1054 рр. – Князювання Ярослава Мудрого.
- 1097 р. – З'їзд князів у Любечі. Початок розпаду Давньоруської держави.
- 1113 – 1125 рр. – Князювання Володимира Мономаха в Києві.
- 1125 – 1132 рр. – Князювання Мстислава Великого.
- 1147 р. – Перша згадка про Москву.
- 1157 – 1174 рр. – Князювання Андрія Боголюбського.
- 1176 – 1212 рр. – Князювання Всеволода Велике гніздо.
- 1202 р. – Утворення ордену Меченосців у Прибалтиці.
- 1206 – 1227 рр. – Правління Чингісхана.
- 1221 – 1264 рр. – Правління Данила Романовича Галицького
- 1223 р, 31 травня – Битва русичів і половців з монголами на р. Калці.
- 1237 р. – Об'єднання Тевтонського ордену з орденем Меченосців. Утворення Лівонського ордену.
- 1237 – 1238 рр. – Розгром військами Батия Північно-Східної Русі.
- 1239 – 1242 рр. – Розгром військами Батия Південно-Західної Русі і країн Центральної Європи.

1240 р., 15 липня – Розгром князем Олександром Ярославичем шведських лицарів на р. Нева (Невська битва).
1242, 5 квітня – Розгром князем Олександром Ярославичем Невським хрестоносців па Чудському озері (Льодове побоїще).
1243 р. – Утворення держави Золотої Орди.
1243 – 1255 рр. – Правління хана Батия.
1252 – 1263 рр. – Князювання великого князя Володимирського Олександра Ярославовича Невського.
1276 р. – Перша згадка в літописі Московського удільного князівства.
1276 – 1303 рр. – Князювання Данила Олександровича Московського.
1299 р. – Перенесення митрополичої кафедри з Києва до Володимира.
1313 – 1342 рр. – Правління хана Узбека в Золотій Орді.
1325 – 1340 рр. – Князювання Івана Даниловича Калити.
1327 р. – Повстання у Твері проти золотоординців.
1340 – 1353 рр. – Князювання Семена (Симеона) Гордого.
1353 – 1359 рр. – Князювання Івана II Красного.
1359 – 1389 рр. – Князювання Дмитра Івановича Донського.
1367 р. – Будівництво першого кам'яного Кремля в Москві.
1380 р., 8 вересня – Куликовська битва. Перемога Дмитрія Донського золотоординського війська хана Мамаю.
1382 р. – Похід золотоординського хана Тохтамиша на Москву.
1389 – 1425 рр. – Князювання Василя I.
1410 р., 15 червня – Грюнвальдська битва. Перемога чесько-польсько-литовсько-руськими війська Тевтонського Ордену.
1425 – 1462 рр. – Князювання Василя II Темного.
1462 – 1505 рр. – Князювання Івана III Васильовича.
1478 р. – Приєднання Новгород Великого до Москви.
1480 р. – “Стояння” на річці Угрі, – звільнення російських земель від золотоординського ярма.
1497 р. – Прийняття “Судебника” Івана III Васильовича.
1505 – 1533 рр. – Князювання Василя III Івановича.
1510 р. – Приєднання Пскова до Москви.
1514 р. – Приєднання Смоленська до Москви.
1521 р. – Приєднання Рязані до Москви
1523 р. – Вхідження Чернігово-Сіверщини до Московської держави.
1533 – 1538 рр. – Регентство Олени Глинської.
1533 – 1584 рр. – Правління Івана IV Васильовича Грозного.
1547 р. – Повстання у Москві.
1547 р. – Вінчання на царство Івана IV.
1549 – 1560 рр. – Реформи Івана IV та “Вибраної Ради”.
1549 р. – Скликання першого Земського собору.
1550 р. – Складання нового “Судебника” Івана IV.
1551 р. – Проведення церковного собору і прийняття “Стоглаву”.
1552 р. – Приєднання Казанського ханства до Росії.
1556 р. – Приєднання Астраханського ханства до Росії.

1558 – 1583 рр. – Лівонська війна.
1561 р. – Розгром Лівонського ордена Росією.
1565 – 1572 рр. – Опричнина Івана IV.
1581 р. – Перша згадка про “заповідні” літа. Спроба закріпачення селян російським урядом.
1581 р. – Початок походу Єрмака в Сибір.
1584 – 1598 рр. – Царювання Федора Іоанновича. Припинення династії Рюриковичів.
1589 р. – Заснування патріаршества в Росії.
1597 р. – Видання указу про п’ятирічний розшук селян-втікачів.
1598 – 1605 рр. – Царювання Бориса Годунова.
1604 р. – Поява загонів Лжедмитрія I в південно-західних руських землях.
1605 – 1606 рр. – Правління Лжедмитрія I.
1606 – 1607 рр. – Повстання під проводом І. І. Болотнікова.
1606 – 1610 рр. – Царювання Василя Шуйського.
1607 – 1610 рр. – Спроба Лжедмитрія II захопити владу в Росії.
1610 – 1613 рр. – “Семибоярщина”.
1611р., вересень-жовтень – Утворення в Нижньому Новгороді другого ополчення під керівництвом Кузьми Мініна і князя Дмитра Пожарського.
1612р., 26 жовтня – Звільнення Москви від інтервентів Другим ополченням.
1613р. – Обрання на Земському соборі царської династії Романових.
1613 – 1645 рр. – Царювання Михайла Романова.
1617р. – Столбовський мир зі Швецією.
1618 р. – Деулінське перемир’я між Росією і Польщею.
1645 – 1676 рр. – Царювання Олексія Михайловича.
1648 р. – Народне повстання в Москві (“Соляний бунт”), та інших містах (Воронежі, Козлові, Курську і т.д.).
1649 р. – Прийняття “Соборного уложення”. Закріпачення селян.
1653 р. – Початок церковної реформи Нікона.
1653 р. – Земський собор. Рішення про приєднання України до Росії.
1654 – 1667 рр. – Війна Росії з Польщею за Україну.
1654 р., 8 січня – Переяславська Рада.
1654 р. – Початок розколу в Російській Православній Церкві.
1661 р., 25 липня – Народне повстання в Москві (“Мідний бунт”).
1666 р. – Похід Василя Уса з донськими козаками на Москву. Повстання в Підмосков’ї. Позбавлення Нікона патріаршого сану.
1667 р. – Андрусівське перемир’я Росії з Польщею.
1670 – 1671 рр. селянська війна під проводом С. Разіна.
1676 – 1682 рр. – Царювання Федора Олексійовича
1682 р. – Скасування місництва.
1682 р. – Московське повстання. Початок правління Івана IV та Петра I.
1682 – 1689 рр. – Регентство Софії.
1686, 1689 р. – Кримські походи російської армії на чолі з В.В. Голіциним.
1695 р., 1696 р. – Азовські походи Петра I.
1696 р. – Початок самостійного правління Петра I.

1697 – 1698 рр. – “Велике посольство” в країни Західної Європи Петра I.
1698 р. – Повстання стрільців у Москві.
1699 р. – Створення союзу Північного у складі Росії, Данії та Саксонії проти Швеції.
1700 – 1721 рр. – Північна війна.
1700 р., 1 січня – Введення в Росії нового (юліанського) літочислення.
1703 р. – Заснування м. Санкт-Петербурга.
1705 р. – Введення рекрутської повинності.
1708 р., вересень – Поразка шведів біля села Лісова.
1708 р. – Адміністративно-територіальний поділ Росії на губернії.
1709 р., 27 червня – Розгром шведської армії Карла XII військами Петра I (Полтавська битва).
1710 – 1711 рр. – Прутський похід.
1711 р. – Заснування Сенату.
1714 р. – Видання Указу про престолоспадкування.
1714 р. – Перемога російського флоту над шведським біля мису Гангут.
1716 р. – Введення Військового статуту.
1718 – 1724 рр. – Проведення подушного перепису та введення подушного податку.
1720 р. – Перемога російського флоту над шведським біля острова Гренгам.
1721 р. – Заснування Синоду.
1721 р. – Завершення Північної війни. Підписання Ніштадського миру Росії зі Швецією.
1721 р. – Прийняття Петром I титулу імператора.
1722 р. – Видання “Табеля про ранги”.
1722 – 1723 рр. – Війна Росії з Іраном. Персидські походи Петра I.
1725 – 1727 рр. – Царювання Катерини I Олексіївни.
1726 – 1730 рр. – Діяльність Верховної Таємної Ради.
1727 – 1730 рр. – Царювання Петра II Олексійовича.
1730 – 1740 рр. – Царювання Анни Іванівни.
1731 р. – Скасування указу про престолоспадкування.
1731 р. – Заснування Шляхетського корпусу.
1740 – 1741р. – Царювання Івана VI Антоновича при регенстві його матері Анни Леопольдівни.
1741 – 1761 рр. – Царювання Єлизавети Петрівни.
1756 – 1763 рр. – Семирічна війна.
1761 – 1762 рр. – Царювання Петра III Федоровича.
1761 р. – Вихід Росії з Семирічної війни. Підписання миру з Пруссією.
1762 р. – Видання Маніфесту “Про дарування вільностей і свободи всьому російському дворянству”.
1762 – 1796 рр. – Царювання Катерини II.
1764 р. – Проведення секуляризації церковних земель.
1767 – 1768 рр. – Діяльність “Комісії по створення проекту нового Уложення”.
1768 – 1774 рр. – Російсько-турецька війна.

1770 р. – Перемога російського флоту над турецьким при Чесмі і російських сухопутних військ над турецькою армією при річках Ларга і Кагул.
1772, 1793, 1795 рр. – Поділи Польщі між Росією, Австрією і Пруссією.
1773 – 1775 рр. – Селянська війна під керівництвом Є.І. Пугачова.
1774 р. – Підписання Кючук-Кайнарджійського мирного договору Росії з Туреччиною.
1775 р. – Проведення губернської реформи.
1783р. – Приєднання Криму до Росії. Ліквідація Кримського ханства.
Підписання Георгіївського трактату – початок приєднання Грузії до Росії.
1785 р. – Видання Жалуваних грамот дворянству і містам.
1787 – 1791 рр. – Російсько-турецька війна.
1791р. – Підписання Яського миру Росії з Туреччиною.
1796 – 1801 рр. – Царювання Павла І.

Загальний список рекомендованих джерел та літератури до курсу “Історія Росії з найдавніших часів – до кінця XVIII ст.”

Енциклопедії та довідники

Советская историческая энциклопедия, т. 1-16, М., 1961-76;
Отечественная история. История России с древнейших времен до 1917 года. Энциклопедия, т. 1-2, М., 1994-96;
Государственность России. Словарь-справочник, кн. 1-> М., 1996;
Города России. Энциклопедия, М., 1994;
Народы России. Энциклопедия, М., 1994;
Санкт-Петербург. Петроград. Ленинград. Энциклопедический справочник. М., 1992; Москва. Энциклопедия, М., 1997.

Загальні праці

Бестужев-Рюмин К., Русская история, т. 1-2 (в. I), СПб, 1872-85;
Гумилев Л. Н., Этногенез и биосфера земли, 2 изд., М., 1989;
Карамзин Н. М., История государства Российского, кн. 1-3 (т. 1-12), СПб. 1842-43 (репринт- М., 1988-89);
Ключевский В. О., Сочинения, т. 1-9, М., 1987-90;
Костомаров Н.И., Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей, т. 1-4, М., 1998;
Милюков П.Н., Очерки по истории русской культуры, т. 1-3, М., 1993-95;
Платонов С. Ф., Лекции по русской истории, ч. 1-2, М., 1994;
Соловьев С.М., Сочинения, кн. 1-22, М. 1988-98;
Татищев В.Н., История Российская, т. 1-7, М.-Л., 1962-68;
Ахиезер А. С., Россия: критика исторического опыта. (Социокультурная динамика России), т. 1-3, М., 1991, 2 изд., т. 1-, Новосиб., 1997;
Военная история Отечества с древнейших времен до наших дней, т. 1-3, М., 1995;
Ероткин М.П., История государственных учреждений, 3 изд., М., 1983;
Ерошкин М.П., История государственных учреждений дореволюционной России, 4 изд., М., 1997;
История Дальнего Востока СССР в эпоху феодализма и капитализма (XVII в. – февраль 1917 г.), М., 1991;
История крестьянства СССР. С древнейших времен до Октябрьской социалистической революции, в 5 т., т. 2-3-, М., 1990-93-;
История Российской внешней разведки, в 6 т., т. 1-3-, М., 1996-97-;
История Сибири с древнейших времен до наших дней, т. 1-2, Л., 1968-69;
История СССР. С древнейших времен до наших дней, т. 1-11. М., 1966-80;
История Урала в период капитализма, М., 1990;
История Урала с древнейших времен до 1861 г., М., 1989;
Лящейко И. И., История народного хозяйства СССР, 3 изд., т. 1-3, М., 1952-56;
Очерки истории СССР (т. 1-9), Издательство АН СССР, М., 1953-58;
Предприниматели и предпринимательство России от истоков до начала XX в., М., 1997;

Рабочий класс России от зарождения до начала XX в., М., 1989

Історія географічних відкриттів

Алексеев А. И., Освоение русскими людьми Дальнего Востока и Русской Америки (до конца XIX в.), М., 1982;

Берг Л. С., Очерки по истории русских географических открытий, 2 изд., М.-Л., 1949;

Лебедев Д.М., Исаков В.А., Русские географические открытия и исследования с древнейших времен до 1917, М., 1971;

Магидович И. П., Магидович В. И.. Очерки по истории географических открытий, 3 изд., т. 1-5, М., 1982-86;

Русские мореплаватели, М., 1953;

Сафронов Ф. Г., Тихоокеанские окна России. Из истории освоения рус. людьми побережий Охотского и Берингова морей, Сахалина и Курил, Хабаровск, 1988;

Ширина Д.А., Летопись экспедиций Академии наук на Северо-Восток Азии в дореволюционный период, Новосиб., 1983.

Первісне суспільство

- Мезолит СССР, М., 1989;

Неолит лесной полосы Восточной Европы. {Антропология Сахтышских стоянок), М., 1977;

Неолит Северной Евразии, М., 1996;

Палеолит СССР, М., 1984;

По следам древних культур, [г. 1-3, М.], 1951-54;

Степная полоса Азиатской части СССР в скифо-сарматское время. М., 1992;

Энеолит СССР, М., 1982;

«Эпоха бронзы Кавказа и Средней Азии. Ранняя и средняя бронза Кавказа, М., 1994; Эпоха бронзы лесной полосы СССР, М., 1987.

Стародавні держави та народи

Античные государства Северного Причерноморья, М., 1984;

Артамонов М.И., История хазар, Л., 1962;

Бичурин Н. Я., Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена, т. 1, М.-Л., 1950;

Блаватский В. Д., Земледелие 8 античных городах Северного Причерноморья, М., 1953;

Буданова В.П., Готы в эпоху Великого переселения народов, М., 1990;

Гайдукевич В.Ф., Боспорское царство, М.-Л., 1949;

Древнейшие государства Кавказа и Средней Азии, М., 1985;

Гумилев Л.Н., Древние тюрки, М., 1967;

Давлетшин Г.М., Волжская Булгария. Духовная культура. Домонгольский период. X - начало XIII вв., Казань, 1990;

Магомедов М.Г., Образование Хазарского каганата, М., 1983;

Мартынов А. И., Алексеев В. П., История и палеоантропология скифо-сибирского мира, Кемерово. 1986;

Петрухин В.Я., Раевский Д.С., Очерки истории народов России в древности и раннем средневековье, М., 1998;

Плетнева С. А., Кочевники средневековья. Поиски исторических закономерностей, М., 1982;
Плетнева С. А., Половцы, М., 1990;
Плетнева С. А., Хазары, М., 1986;
Полубояринова М.Д., Русь и Волжская Болгария в X-XV вв., М, 1993:
Ранов В. А., Древнейшие страницы истории человечества, М., 1988;
Рыбаков Б. А., Геродотовская Скифия, М., 1981;
Славяне и их соседи в конце I тысячелетия до н.э. - первой половины I тысячелетия н.э.. М.. 1993;
Смирнов А.П., Волжские булгары, М., 1951;
Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время, М., 1989; Толстов С.П., Древний Хорезм, М., 1948;
Фахрутдинов Р. Г., Очерки по истории Волжской Булгарии, М., 1985: Финно-угры и балты в эпоху средневековья, М., 1987.

Східні слов'яни

Алексеев В.П., Происхождение народов Восточной Европы, М., 1969;
Алексеева Т. И., Этногенез восточных славян по данным антропологии. М., 1973; Древнерусские поселения Среднего Поднепровья. Археологическая карта, К. 1984;
Ляпушкин И. И., Славяне Восточной Европы накануне образования Древнерусского государства (VIII - 1-я половина IX в.), М.-Л., 1968;
Русанова И.П., Славянские древности У1-Ш вв., М., 1976;
Свод древнейших письменных известии о славянах, т. 1-2, М., 1994-95:
Седов В. В.. Восточные славяне в У1-ХІІІ вв., М.. 1982;
Седов В. В.. Очерки по археологии славян. М., 1994;
Седов В. В.. Происхождение и ранняя история славян, М., 1979;
Седов В. В., Славяне и древности, М., 1994;
Седов В. В., Славяне в раннем средневековье, М., 1995;
Славяне и скандинавы, М., 1986;
Славяне накануне образования Киевской Руси, М., 1963;
Тимошук Б. А., Восточно-славянская община У1-Х вв. н.э., М., 1990;
Тимошук Б. А., Восточные славяне: от общины к городам, М., 1996;
Третьяков П. Н., У истоков древнерусской народности, Л., 1970;
Третьяков П. И . Финно-угры, балты и славяне на Днестре и Волге, М.-Л., 1961;
Третьяков П. Н., По следам древних славянских племен, Л., 1982.

Історія Росії ІХ – ХVІІ ст.

Основні джерела

Акты московских монастырей и соборов 1509-1609 гг. Из архивов Успенского собора и Богоявленского монастыря, в. 1-2, М., 1984;
Акты Русского государства 1505-1526 гг., М., 1975;
Акты социально-экономической истории Северо-восточной Руси конца XIV - начала XVI вв., т. 1-3, М.-Л., 1952-64:
Акты феодального землевладения и хозяйства XIV-XVI веков, Ч.1-3.М., 1951-1961;

Грамоты Великого Новгорода и Пскова, М.-Л., 1949;
Духовные и договорные грамоты великих и удельных князей XIV-XVI вв.. М.-Л., 1950;
Древнерусские княжеские уставы XI-XV вв.. М., 1976;
Законодательные акты Русского государства второй половины XVI - первой половины XVII века. Л., 1986-87;
Новгородская летопись старшего и младшего изводов, М.-Л., 1950;
Памятники русского права, в. 1-8, М., 1952-63;
Полное собрание русских летописей, т. 1-39,41, СПб, М.-Л., 1841-1995;
Радзивилловская летопись, кн. 1-2, М.-СПБ, 1994;
Правда Русская, т. 1-3, М.-Л., 1940-63;
Повесть временных лет, ч. 1-2, М.-Л., 1950, 2 изд. М., 1996;
Повести о Куликовской битве, М., 1959;
Полоцкие грамоты XIII - начала XVI вв., е. 1-5, Указатели, М., 1977-89;
Российское законодательство с древнейших времен до начала XX века, т. 1-9, М., 1984-94;
Слово о полку Игореве, М.-Л., 1950;
Судебники XV-XVI вв., М.-Л., 1952;
Соборное Уложение 1649 г.. Л., 1987;
Воссоединение Украины с Россией. Документы и материалы, т. 1-3, М., 1953;
Крестьянская война под предводительством Степана Разина. Сборник документов, т. 1-4. М., 1954-76.

Література

Давньоруська держава

Астахова А.М., Былины. Итоги и проблемы изучения, М.-Л., 1966;
Будовниц И. У.. Общественно-политическая мысль древней Руси. XI-XIV вв., М., 1960;
Булкин В.А., Дубов И.В., Лебедев Г. С.. Археологические памятники Древней Руси IX-XI веков, Л., 1978;
Бутуев С. В., Миронов Г. Е., История государства Российского. Историко-библиографические очерки, кн. I. IX- XVI вв., М., 1991;
Введение христианства на Руси, М., 1987;
Вернадский Г. В.. Древняя Русь, М., 1996;
Вернадский Г. В., Киевская Русь, М., 1996;
Горемыкина В. И., Возникновение и развитие первой антагонистической формации в средневековой Европе, Минск, 1982;
Горский А. А., Древнерусская дружина, М., 1989;
Греков Б.Д.. Киевская Русь, М., 1953;
Греков Б.Д., Крестьяне на Руси с древнейших времен до XVII века. кн. 1-2, М., 1952-54,
Древняя Русь. Город. Замок. Село, М., 1985;
Гумилев Л. Н.. Древняя Русь и Великая степь, М., 1992;
Гумилев Л.И., От Руси к России. Очерки этнической истории, М., 1992;
Древняя Русь. Быт и культура, М., 1997,
Естественнонаучные представления Древней Руси, М., 1978;

Зимин А. А., Холопы на Руси с древнейших времен до конца XV в., М., 1973;
История государства Российского. Жизнеописания. IX-XVI вв., М., 1996;
История государства Российского. Хрестоматия. Свидетельства. Источники.
Мнения. X- XIV вв., кн. 1.М.. 1996;
История культуры Древней Руси, т. 1 -2, М., 1948-51;
Каргалов В. В.. Сахаров А Н.. Полководцы Древней Руси, М., 1986;
Ключевский В. О., Древнерусские жития святых как исторический источник,
М., 1988 (репринт, изд. - М.. 1871);
Корзухина Г.Ф., Русские клады IX-XIII вв., М.-Л., 1954;
Королюк В.Д.. Западные славяне и Киевская Русь в X-XI вв., М.-Л., 1954;
Куза А. В., Малые города Древней Руси, М., 1989;
Кузьмин А. Г.. Начальные этапы древнерусского летописания, М., 1977;
Кузьмин А.Г., Падение Перуна, М., 1988;
Левченко М.В., Очерки по истории русско-византийских отношений, М.,
1956;
Лихачев Д. С., Русские летописи и их культурно-историческое значение, М.-
Л., 1947;
Лихачев Д. С., Человек в литературе Древней Руси, М., 1970;
Лихачев Д.С., Панченко А.М., Поньрко Н.В., Смех в Древней Руси, Л., 1984;
Ловмянский Г., Русь и норманны, М., 1985;
Мавродин В. В., Образование Древнерусского государства и формирование
древнерусской народности. М., 1971;
Мавродин В. В., Происхождение русского народа, Л., 1978;
Мейендорф И., Византия и Московская Русь, Париж. 1990;
Насонов А. Н , История русского летописания X - начала XVIII в., М., 1969;
Насонов А.Н., «Русская земля» и образование территории Древнерусского
государства. М.-Л., 1951;
Никольский Н. К., Повесть временных лет как источник для начального
периода русской письменности и культуры, Л., 1930;
Новосельцев А.П.,ПашутоВ.Т., Черепнин Л. В. и др.. Древнерусское
государство и его международное значение, М., 1965;
Новосельцев А.П.,ПашутоВ Г., Черепнин Л. В., Пути развития феодализма:
Закавказье. Средняя Азия, Русь, Прибалтика, М.. 1972;
Павлов-Сильванский Н П., Феодализм в России, П., 1924, 2 изд., М., 1988;
Пашуто В.Т., Внешняя политика Древней Руси, М.. 1968;
Пашуто В.Т., Флоря Б.Н.. Хоршкевич А. Л., Древнерусское наследие и
исторические судьбы восточного славянства, М., 1982;
Приселков М. Д., История русского летописания XI-XV вв., Л., 1940,2 изд.,
М., 1998;
Приселков М.Д.. Троицкая летопись. Реконструкция текста, М.-Л., 1950;
Петрухин В. Я., Начало этнокультурной истории Руси IX-XI вв., М.-
Смоленск, 1995;
Ранов О.М., Княжеские владения на Руси в X - первой половине XIII в., М.,
1977;

- Ранов О.М., Русская церковь в IX -первой трети XII вв. Принятие христианства, М., 1988,
- Романов Б. А., Люди и нравы древней Руси. Историко-бытовые очерки. XI-XIII вв. М., 1977;
- Рыбаков Б.А., Древняя Русь. Сказания. Былины. Летописи, М., 1963;
- Рыбаков Б. А., Из истории культуры Древней Руси, М., 1984;
- Рыбаков Б. А., Киевская Русь и русские княжества, М., 1982;
- Рыбаков Б. А., Ремесло древней Руси, М., 1948;
- Рыбаков Б. А., Язычество древних славян, т. 1-2, М., 1981-87;
- Рыдзевская Е.А., Древняя Русь и Скандинавия. IX-XIV вв., М., 1978;
- Сапунов Б. В., Книга в России в XI-XIII вв., М.-Л., 1978;
- Сахаров А. И., Дипломатия древней Руси. IX - первая половина X в, М., 1980;
- Сахаров А.Н., Дипломатия Святослава, М., 1982;
- Свердлов М. Б., Генезис и структура феодального общества в Древней Руси, Л., 1983;
- Свердлов М.Б., Общественный строй Древней Руси в исторической науке XVIII-XX вв.. СПб. 1996;
- Славяне и Русь. Сборник статей. М., 1968;
- Словарь книжников и книжности Древней Руси, в. 1-3, СПб. 1987-93;
- Советская историография Киевской Руси, Л., 1978;
- Советское источниковедение Киевской Руси, Л., 1979;
- Степи Евразии в эпоху средневековья, М., 1981;
- Тимченко Н. Г., К истории охоты и животноводства в Киевской Руси (Среднее Поднепровье), К., 1972;
- Тихомиров М. Н, Древнерусские города, М., 1956;
- Тихомиров М.Н., Древняя Русь, М., 1972;
- Тихомиров М.Н., Исследование о Русской правде, М.-Л.. 1941;
- Тихомиров М. Н. Исторические связи Руси со славянскими странами и Византией, М., 1969;
- Тихомиров М. Н., Русская культура X-XVIII вв., М., 1968;
- Толочко П.П., Древняя Русь. Очерки социально-политической истории, К., 1987;
- Толочко А. П., Князь в Древней Руси; власть, собственность, идеология. К., 1992;
- Федотов Г. П., Святые Древней Руси (X-XVII столетия), М., 1990;
- Филист Г.М., История «преступлений» Святополка Окаянного, Минск, 1990;
- Фроянов И. Я., Киевская Русь. Очерки социально-политической истории, Л., 1980;
- Фроянов И. Я.. Древняя Русь. Опыт исследования истории социальной и политической борьбы, М.-СПб, 1995;
- Фроянов И. Я., Дворниченко А.Ю., Города-государства Древней Руси, Л., 1980;
- Фроянов И.Я., Юдин Ю. И., Былинная история (работы разных лет), СПб, 1997;
- Чернецов А. В., Пахотные орудия Древней Руси, М., 1973;

Шахматов А. А., Разыскания о древнейших русских летописных сводах, СПб, 1908;

Щапов Я. Н., Византийское и южнославянское наследие на Руси в XI-XIII вв., М., 1978.

Щапов Я. Н., Государство и церковь в Древней Руси X-XIII вв., М., 1989;

Щапов Я. И., Княжеские уставы и церковь в Древней Руси, М., 1972;

Юшков С. В., Общественно-политический строй и право Киевского государства. М. 1949;

Юшков С. В., Очерки по истории феодализма в Киевской Руси, М.-Л., 1939;

Янин В. Л., Денежно-весовые системы русского средневековья, М., 1956;

Янин В. Л., Я послал тебе бересту, 3 над., М., 1998.

Давньоруські князівства IX – XIII вв.

Новгородська республіка

Алексеев Л. В., Полоцкая земля. Очерки истории Северной Белоруссии в IX-XIII вв., М., 1966;

Алексеев Л. В., Смоленская земля в IX-XIII вв., М., 1986;

Воронин Н. И., Зодчество Северо-Восточной Руси XII-XV вв., т. 1-2, М., 1961-62;

Древнерусские княжества X-XIII вв., М., 1975;

Дубов И. В., Северо-Восточная Русь в эпоху раннего средневековья, Л., 1982;

Кафенгауз Б.Б., Древний Псков, М., 1969;

Клюг Э., Княжество Тверское (1247-1485 гг.), пер. с нем., Тверь, 1994;

Котляр Н.Ф., Формирование территории и возникновение городов Галицко-Волынской Руси IX-XIII вв., К., 1985;

Кучкин В.А., Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X- XIV вв., М., 1984;

Лимонов Ю. А., Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории, Л., 1987;

Монгайт А. Л., Рязанская земля, М., 1961,

Очерки русской культуры XIII-XV вв., ч. 1-2, М., 1970;

Пашуто В.Т., Очерки по истории Галицко-Волынской Руси. М.-Л., 1950;

Смирнов И. И., Очерки социально-экономических отношений Руси XII-XIII вв., М.-Л., 1963;

Тихомиров М.Н., Крестьянские и городские восстания на Руси XI-XIII вв., М., 1955;

Тихомиров М. Н., Средневековая Москва. М., 1997;

Толочко П. П., Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XII-XIII вв., К., 1980;

Феннел Дж., Кризис средневековой Руси. пер. с англ., М., 1989;

Хорошев А. С., Церковь в социально-политической системе Новгородской феодальной республики, М., 1980;

Янин В. Л., Новгородская феодальная вотчина. (Историко-генеалогическое исследование), М., 1981;

Янин В. Л., Новгородские посадники, М., 1962.

Русь і Золота Орда

- Вернадский Г.В., Монголы и Русь, Тверь, 1997,
Греков И. Б.. Восточная Европа и упадок Золотой Орды (на рубеже XIV-XV вв.), М., 1975;
Греков Б.Д., Якубовский А.Ю., Золотая Орда и ее падение. М.-Л., 1950;
Егоров В.Я., Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв., М., 1995;
Каргалов В. В., Внешнеполитические факторы в развитии феодальной Руси. Феодальная Русь и кочевники, М., 1967;
Каргалов В. В., Конец ордынского ига, М., 1980;
Насонов А.Н., Монголы и Русь, М.-Л., 1940;
Пашуто В. Т., Героическая борьба русского народа за независимость (XIII в.), М., 1956;
Полубояринова М.Д., Русские люди в Золотой Орде, М., 1978;
Сафаргалиев М. Г.. Распад Золотой Орды, Саранск. 1960;
Татаро-монголы в Азии и Европе, М., 1977;
Федоров-Давыдов Г. А., Золото-ордынские города Поволжья, М., 1994;
Федоров-Давыдов Г. Л., Общественный строй Золотой Орды, М., 1973.

Середньовічна Русь XIII – XV вв. у геополітичному просторі Східної Європи

- Бычкова М.Е.. Русское государство и Великое княжество Литовское с конца XV в, до 1569 г. Опыт сравнительной-исторического изучения политического строя, М., 1996;
Князь Александр Невский и его эпоха. Исследования и материалы, СПб, 1995;
Ледовое побоище 1242 г. Труды комплексной экспедиции по уточнению места Ледового побоища, М.-Л., 1966;
Пашуто В. Т., Образование Литовского государства. М., 1959;
Пашуто В.Т., Александр Невский, 2 изд., М., 1975;
Шаскольский И.П., Борьба Руси против крестоносной агрессии на берегах Балтики в XII- XIII вв . Л , 1978.

Піднесення Москви. Куликовська битва 1380

- Горский А. А., «Слово о полку Игореве» и «Задонщина». М., 1992;
Куликово поле. Материалы и исследования, Труды ГИМ, к. 73, М., 1990;
Куликово поле. Сборник документов и материалов к 600-летию Куликовской битвы, Тула, 1982;
Куликовская битва в истории и культуре нашей Родины, М., 1982;
Куликовская битва, М., 1980;
Куликовская битва в истории и культуре нашей Родины, М., 1983;
Прохоров Г.М., Повесть о Митяе:
Русь и Византия в эпоху Куликовской битвы. Л., 1978;
«Слово о полку Игореве» и памятники Куликовского цикла, М.-Л., 1966.

Руські князівства в 14-начале 16 вв.

Утворення єдиної Московської централізованої держави

- Аграрная история Северо-Запада России. Вторая половина XV - начало XVI в.. Л., 1971;

Алексеев Ю Г , Государь всея Руси, Новосиб , 1991;
Алексеев Ю Г., Освобождение Руси от ордынского ига, Л., 1989;
Алексеев Ю. Г, Псковская судная грамота и ее время. Развитие феодальных отношений на Руси XIV-XV вв.. Л., 1980;
Базилевич В. К., Внешняя политика Русского централизованного государства. Вторая половина XV в., М., 1952;
Борисов Н. С., Русская церковь в политической борьбе XIV-XV вв., М., 1986;
Будовниц И.У., Монастыри на Руси и борьба с ними крестьян в XIV-XVI вв., М., 1966;
Вернадский Г. В., Московское царство, ч. 1-2. М.. 1997;
Веселовский С.Б., Село и деревня в Северо-Восточной Руси XIV-XVI вв., М.-Л., 1936;
Веселовский С. Б., Феодальное землевладение в Северо-Восточной Руси, г, I, М.-Л., 1947;
Горский А.Д., Борьба крестьян за землю на Руси в XV- начале XVI в., М., 1974;
Горский Л. Д., Очерки экономического положения крестьян Северо-Восточной Руси XIV-XV вв.,М., 1960;
Данилова Л. В., Очерки по истории землевладения и хозяйства в Новгородской земле в XIV-XV ви , М., 1955;
Дегтярев А. Я., Русская деревня в XV-XVII вв. Очерки истории сельского расселения, Л.,1980;
Дмитриева Р. П., Сказание о князьях Владимирских, М., 1955;
Заозерская Е. И., У истоков крупного производства в русской промышленности XV-XVI вв., М., 1970;
Зимин А. А., Витязь на распутье. Феодальная война в России XV в., М., 1991;
Зимин А. Л, Россия на рубеже XV-XVI столетии, М., 1982;
Ивина Л.И., Крупная вотчина Северо-Восточной Руси конца XIV - первой половины XVI в., Л., 1979;
История государства Российского. Хрестоматия. Свидетельства, Источники. Мнения, кн. 2. XV-XVI вв., М., 1998;
Казакова Н. А., Лурье Я. С., Антифеодальные еретические движения на Руси XIV - начала XVI в., М.-Л., 1955;
Казакова Н А., Русско-ливонские и русско-ганзейские отношения (конец XIV -начало XVI в.), Л., 1975;
Каштанов С М., Социально-политическая история России конца XV - первой половины XVI в.. М., 1967;
Клибанов Л. И., Реформационное движение в России в XIV - первой половине XVI в М.,1960;
Кобрин В. Б., Власть и собственность в средневековой России (XV-XVI вв.), М., 1985,
Конанев А. И., История землевладения Белозерского края XV-XVI вв., М.-Л., 1951;

- Кочни Г.Е., Сельское хозяйство на Руси в период образования русского централизованного государства. Конец XIII -начало XVI вв., М.-Л., 1965;
- Лимонов Ю. А., Культурные связи России с европейскими странами в XV - XVII вв.. Л.,1978;
- Лурье Я. С., Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV - начала XVI в., М.-Л., 1960;
- Лурье Я. С., Общерусские летописи XIV-XV кв.. Л., 1976; Лурье Я. С., Русские современники Возрождения, Л., 1988;
- Любавский М. К. Образование основной государственной территории великорусской народности. Заселение и объединение центра, Л., 1929;
- Назаров В. Д., Свержение ордынского ига на Руси, М , 1983;
- Очерки русской культуры XIII-XV вв., ч. 1-2, М., 1969-70;
- Развитие русского права в XV - первой половине XVII в., М., 1986;
- Русское централизованное государство. Образование и эволюция. XV-XVIII вв.. М..1980;
- Сахаров А.М, Города Северо-Восточной Руси XIV-XV вв., М., 1959;
- Сахаров А. М., Образование и развитие Российского государства в XIV-XVII вв., М..1969;
- Тихомиров М. П.. Российское государство XV-XVII кв., М., 1973;
- Тихомиров М.Н., Средневековая Москва в XIV-XV вв., М., 1957;
- Тихомиров М.Н.. Средневековая Россия на международных путях (XIV-XV вв.). М..1966;
- Фонкич Б. Л., Греческо-русские культурные связи в XV-XVII вв. (Греческие рукописи в России), М., 1977;
- Хорошкевич А Л , Русское государство в системе международных отношений конца XV -начала XVI в., М., 1980;
- Хорошкевич А. Л , Торговля Великого Новгорода с Прибалтикой и Западной Европой в XIV-XV вв., М., 1963;
- Черепнин Л. В., Новгородские берестяные грамоты как исторический источник, М.. 1969;
- Черепнин Л. В., Образование Русского централизованного государства в XIV-XV вв., М.,1960;
- Черепнин Л. В., Русские феодальные архивы XIV-XV вв.,ч. 1-2, М.-Л., 1948-51;
- Шапиро А. Л., Проблемы социально-экономической истории Руси XIV-XVI вв., Л., 1977;
- Шапиро А Л., Русское крестьянство перед закрепощением, Л.. 1987;
- Російська держава наприкінці 15 – на початку 17 ст.**
- Абрамович Г. В., Поместная система и поместное хозяйство в России в последней четверти XV и в XVI в., Л., 1975;
- Аграрная история Северо-Запада России XVI в. Новгородские пятины, Л., 1974;
- Аграрная история Северо-Запада России XVI в.: Север. Псков Общие итоги развития Северо-Запада, Л., 1978;

- Алишев С.Х., Исторические судьбы народов Среднего Поволжья. XVI - начало XIX в. М., 1990;
- Алферова Г. В., Русские города XVI-XVII вв., М., 1989;
- Бычкова М. Е., Состав класса феодалов России в XVI в. Историко-генеалогическое исследование, М., 1986;
- Веселовский С. Б., исследования по истории класса служилых землевладельцев, М., 1969;
- Дворянство и крепостной строй России XVI-XVIII вв.. Сборник статей, М., 1975;
- Демин А. С., Писатель и общество в России XVI-XVII вв. (Общественные настроения), М., 1985;
- Замалеев А. Ф., Философская мысль в средневековой Руси. Л., 1987;
- Заозерская Е. И., У истоков крупного производства в русской промышленности XVI- XVII вв. К вопросу о генезисе капитализма в России, М., 1970;
- Зимин А. А., Крупная феодальная вотчина и социально-политическая борьба в России (конец XV-XVI вв.), М., 1977;
- Зимин А. А., Пересветов и его современники, М., 1958;
- Зимин А. А., Россия на пороге Нового Времени. (Очерки политической истории России 1-й трети XVI в.), М., 1972;
- Зимин А. А., Формирование боярской аристократии в России во второй половине XV - первой трети XVI в., М., 1988;
- Ивина Л. И., Внутреннее освоение земель России в XVI в. Историко-географическое исследование по материалам монастырей, Л., 1985;
- Казакова Н.А., Западная Европа в русской письменности XV-XVI вв. Из истории международных культурных связей России, М., 1980;
- Казакова Н.А., Очерки по истории русской общественной мысли. Первая треть XVI в., Л., 1970;
- Каштанов С. М., Социально-политическая история России конца XV - первой половины XVI вв., М., 1967;
- Каштанов С. М., Финансы средневековой Руси, М., 1988;
- Клосс Б. М., Никоновский свод и русские летописи XVI-XVII вв., М., 1980;
- Ковтун Л. С., Азбуковники XVI-XVII вв., Л., 1989,
- Ковтун Л. С., Лексикография в Московской Руси XVI - начала XVII в., Л., 1975;
- Колычева Е.И., Аграрный строй России XVI в., М., 1987;
- Колычева Е. И., Холопство и крепостничество (конец XV-XVI вв.), М., 1971;
- Копанев А. И., История землевладения Белозерского края в XV-XVI вв., М.-Л., 1951;
- Копанев А. И., Крестьянство Русского Севера в XVI в., Л., 1984;
- Копанев А. И., Маньков А. Г., Носов И. Е., Очерки истории СССР. Конец XV- начало XVII в., Л., 1957;
- Корецкий В. И., Закрепощение крестьян и классовая борьба в России во второй половине XVI в., М., 1970;

- Леонтьев А. К., Образование приказной системы управления в русском государстве, М., 1961;
- Лимонов Ю.Л., Культурные связи России с европейскими странами в XV-XVII вв., Л., 1978;
- Маньков А. Г., Цены и их движение в Русском государстве XVI в., М.-Л., 1951;
- Носов Н. Е., Становление сословно-представительных учреждений в России, Л., 1969,
- «Око всей великой России», М., 1989;
- Очерки русской культуры XVI в., ч. 1-2, М., 1977;
- Пансях В. М., Холопство в XVI - начале XVII вв., М., 1972;
- Плохий С., Панство и Украина. Политика римской курии на украинских землях в XVI- XVII вв., К., 1989;
- Савва В. И., Дьяки и подьячие Посольского приказа в XVI в., 1983;
- Синицына Н. В., Максим Грек к России, М., 1977;
- Синицына Н. В., Москва - третий Рим, М., 1998;
- Смирнов П. П., Посадские люди и их классовая борьба до середины XVII в.. т. 1-2, М.-Л., 1947-48;
- Соколова В. К., Русские исторические песни XVI-XVIII вв., М., 1960;
- Тихомиров М. Н., Россия в XVI столетии, М., 1962;
- Феодальная Россия во всемирно-историческом процессе, М., 1972;
- Фехнер М. В., Торговля Русского государства со странами Востока в XVI в., М., 1956;
- Флоря Б.Н., Русско-польские отношения и балтийский вопрос в конце XVI - начале XVII в., М., 1973;
- Флоря Б.Н., Русско-польские отношения и политическое развитие Восточной Европы во второй половине XVI - начале XVII в., М., 1978;
- Черепнин Л. В., Вопросы методологии исторического исследования. Теоретические проблемы истории феодализма, М., 1981;
- Черепнин Л. В., Земские соборы Русского государства в XVI-XVII вв., М., 1978;
- Чернов А. В., Вооруженные силы Русского государства в XV-XVII вв., М., 1954;
- Шмидт С. О., Князьков С. Е., Документы делопроизводства правительственных учреждений России XVI-XVII вв., М., 1985;
- Юрганов А. Л., Категории русской средневековой культуры, М., 1988.

Правління Івана IV Грозного

- Альшиц Д. Н., Начало самодержавия в России, Л., 1988;
- Веселовский С Б, Исследования по истории опричнины, М., 1963:
- Зимин А. А., Реформы Ивана Грозного, М., 1960;
- Зимин А. А., Опричнина Ивана Грозного, М., 1964;
- Зимин А.А., Хорошкевич А. Л, Россия времени Ивана Грозного, М., 1982,
- Кобрин В. Б., Иван Грозный, М., 1989;
- Королюк В. Д., Ливонская война, М. 1954;
- Коротков И. А., Иван Грозный. Военная деятельность, М , 1952;

Носов Н.Е., Становление сословно-представительных учреждений России. (Изыскания о земской реформе Ивана Грозного), М., 1969;
Садиков П.А., Очерки по истории опричнины, М.-Л., 1950;
Скрынников Р. Г., Иван Грозный, М., 1975;
Скрынников Р. Г., Начало опричнины, Л., 1966;
Скрынников Р. Г., Опричный террор, Л., 1969;
Скрынников Р. Г., Царство террора, СПб, 1992;
Шмидт С. О., Становление российского самодержавства. (Исследование социально- политической истории времени Ивана Грозного), М., 1973;
Шмидт С. О., Российское государство в середине XVI столетия. (Царский архив и лицевые летописи времени Ивана Грозного), М., 1984;
Шмидт С.О., У истоков Российского абсолютизма. Исследование социально- политической истории времени Ивана Грозного, М., 1996.

Смутный час

Абрамович Г. В., Князья Шуйские и российский трон, Л., 1991;
Долинин П. П., Подмосковные полки (казацкие «таборы») в национально-освободительном движении 1611-1612 гг., Хар., 1958;
Зимин А. А., В канун грозных потрясений. Предпосылки первой Крестьянской войны в России, М., 1986;
Корецкий В. И., Формирование крепостного права и первая крестьянская война в России, М., 1975;
Любомиров П.Г., Очерк истории Нижегородского ополчения 1611-1612 гг., М., 1939;
Маковский Д.П., Первая крестьянская война в России, Смоленск, 1967;
Павлов А. П., Государев двор и политическая борьба при Борисе Годунове (1584-1605 гг.), СПб, 1992;
Платонов С.Ф., Очерки по истории Смуты в Московском государстве в XVI-XVII вв., М., 1937, 6 изд., М., 1995;
Скрынников Р. Г., Борис Годунов, М., 1983;
Скрынников Р. Г., Лихолетье. Москва в XVI-XVII вв., М., 1988;
Скрынников Р. Г., Россия накануне «смутного времени», 2 изд., М., 1985;
Скрынников Р. Г., Самозванцы в России в начале XVII века. Григорий Отрепьев, Новосибир., 1990;
Скрынников Р. Г., Смута в России в начале XVII в. Иван Болотников, Л., 1988;
Скрынников Р. Г., Социально-политическая борьба в Русском государстве в начале XVII в., Л., 1985;
Смирнов И. И., Восстание Болотникова 1606-1607, 2 изд., М., 1951;
Станиславский А. Л., Гражданская война в России XVII в. Казачество на переломе истории, М., 1990;
Шепелев И. С., Освободительная и классовая борьба в Русском государстве в 1608-1610 гг., Пятигорск. 1957.

Россия при первых Романовых. 1613 – 1682

Алферова Г. В., Русские города XVI-XVII вв., М., 1989;

Бакланов Н.Б., Мавродин В.В.Смирнов И. И., Тульские и каширские заводы XVII в.. М.-Л., 1934;

Бушуев С. В., История государства Российского. Историко-библиографические очерки, кн. 2. XVII-XVIII вв., М., 1994; «

Веселовский С. Б., Исследования по истории класса служилых землевладельцев. М., 1969;

Водарский Я.Е., Население России в конце XVII - начале XVIII в., М., 1977;

Волков М.Я., Очерки истории промыслов России. 2-я половина XVII - 1-я половина XVIII в., М., 1979;

Голикова И. Б., Очерки по истории городов России конца XVII - начала XVIII в., М., 1982;

Готье Ю. В., Замосковский край в XVII в. Опыт исследования по истории экономического быта Московской Руси, 2 изд., М., 1937,

Демидова И. Ф., Морозова Л. Е., Преображенский А. А., Первые Романовы на российском престоле, М., 1996;

Демин А. С., Русская литература второй половины XVII - начала XVIII в., М., 1977;

Демкин А. В., Западноевропейское купечество в РОССИИ в XVII в., в 1-2, М., 1994;

Елеонская А. С., Русская публицистика второй половины XVII в., М., 1978;

Забелин И. Е., Домашний быт русских царей в XVI и XVII столетиях, кн. I, М., 1990;

Забелин И. Е., Домашний быт русских цариц в XVI и XVII столетиях, Новосиб., 1992 (с сокр.);

Заозерский А.И., Царская вотчина XVII в., 2 изд., М., 1937;

Западноевропейские купцы и их товары в России XVII века, М., 1992;

История государства Российского. Жизнеописания. XVII в., М., 1997;

К вопросу о первоначальном накоплении в России (XVII-XVIII вв.). Сборник статей, М., 1958;

Каргалов В. В., Полководцы. XVII в., М., 1990;

Лаппо-Данилевский Л. С., История русской общественной мысли и культуры XVII-XVIII вв., М., 1990;

Любомиров П.Г., Очерки по истории русской промышленности в XVII, XVIII и начале XIX в., М., 1947;

Международные связи РОССИИ в XVII-XVIII вв. (Экономика, политика, культура), М., 1966; Муравьева Л. Л., Деревенская промышленность Центральной России 2-й половины XVII в., М., 1971;

Очерки русской культуры XVII в., ч. 1-2, М., 1979;

Панченко А. М., Русская культура в канун петровских реформ, Л., 1984;

Преображенский А. А., Очерки колонизации Западного Урала в XVII -начале XVIII в., М., 1956;

Пушкарев Л. И., Общественно-политическая мысль России. Вторая половина XVII в. Очерки истории, М., 1982;

Русское государство в XVII в. Новые явления в социально-экономической, политической и культурной жизни, М., 1961;

Смирнов П.П., Города Московского государства в первой половине XVII в., т. I, в. 1-2, К., 1917-19;

Чистов К. В., Русские народные социально-утопические легенды XVII-XIX вв., М., 1967;

Юзефович Л.А., «Как в посольских обычаях ведется..», М., 1988.

Формування абсолютизму

Абсолютизм в России (XVII-XVIII вв.). Сборник статей к 70-летию со дня рождения и 45-летию научной и педагогической деятельности Б. Б. Кафенгауза. М., 1964;

Богоявленский С. К., Приказные судьи XVII в., М.-Л., 1946;

Демидова Н.Ф.. Служилая бюрократия в России XVII в. и ее роль в формировании абсолютизма. М., 1987;

Ермолаев И. П., Государственное управление Средним Поволжьем а середине XVI-XVII вв., Казань, 1982;

Маньков А. Г., Уложение 1649 года -кодекс феодального права России, Л., 1980;

Маньков А. Г., Законодательство и право России второй половины XVII в., СПб, 1998;

Медушевский А. Н., Утверждение абсолютизма в России, сравнительно историческое исследование, М., 1994;

Общество и государство феодальной России. Сборник статей, посвященный 70-летию Л. В. Черепнина, М., 1975;

Омельченко О. А., Становление абсолютной монархии в России, М., 1986.

Розвиток кріпосної системи

Александров В. А., Сельская община в России (XVII – начало XVIII в.), М., 1976;

Бакланова Е. Н., Крестьянский двор и община на русском Севере. Конец XVII - начало XVIII в., М., 1976;

Буганов В.И., Преображенский А. А., Тихонов Ю. А., Эволюция феодализма в России. Социально-экономические проблемы, М., 1980;

Важинский В.М., Землевладение и складывание общины однодворцев в XVII в., Воронеж, 1977;

Водарский Я. Е., Дворянское землевладение в России в XVII - 1-й половине XIX в., М., 1988;

Волков М.Я., Очерки истории промыслов России, вторая половина XVII - первая половина XVIII в. Винокурное производство, М., 1979,

Горская Н А , Монастырские крестьяне Центральной России в XVII в. О сущности и формах феодально-крепостнических отношений, М., 1977;

Дворянство России и его крепостные крестьяне XVII - первая половина XVIII в.. М., 1989;

Конанев А. И., Крестьяне русского Севера в XVII в., Л., 1984;

Маньков А. Г., Развитие крепостного права в России во 2-й половине XVII в.. М.-Л., 1962;

Милов Л.В., Булгаков М.Б., Гарскова И.М., Тенденции аграрного развития России первой половины XVII столетия. Историография, компьютер и методы исследования, М., 1986;

Панях В.М., Холопство в первой половине XVII в.. Л., 1984;

Петрикеев Д.И., Крупное крепостное хозяйство XVII в. По материалам вотчины боярина Б. И. Морозова, Л., 1967;

Прокофьева Л. С. Вотчинное хозяйство XVII в. По материалам Спасо-Прилуцкого монастыря, М.-Л., 1959;

Сахаров А.Н., Русская деревня XVII в. По материалам патриаршего хозяйства, М., 1966;

Тихонов Ю.А.. Помещичьи крестьяне в России. Феодальная рента в XVII - начале XVIII в., М., 1974;

Устюгов Н.А., Научное наследие: Экономическое развитие, классовая борьба и культура в Русском государстве в XVII в. : Народы Средней Азии и Приуралья в XIII-XVIII вв., М., 1974;

Шватченко О. А., Светские феодальные вотчины России в 1-й половине XVII в., М., 1990;

Шорохов Л.П., Корпоративно-вотчинное землевладение: монастырские крестьяне в Сибири а XVII-XVIII вв., Красноярск, 1983;

Яковлев А. И., Холопство и холопы в Московском государстве XVII в., т. I. М.-Л., 1943.

Церковная реформа патриарха Никона і розкол Російської православної церкви

Зеньковский С. А., Русское старообрядчество. Духовные движения семнадцатого века, Мюнхен, 1970;

Зызыкин М.В.. Патриарх Никон и его государственные и канонические идеи, в 3 т. Варшава, 1931-38 (репринт – М., 1997);

Кантерев Н.Ф., Патриарх Никон и царь Алексей Михайлович, т. 1-2, Сергиев Посад. 1909-12 (репринт, М.; 1997);

Карпов В. Г. Религиозный раскол как форма антифеодального протеста в истории России, ч 1-2, Калинин, 1971;

Катунский А. Старообрядчество, М., 1972;

Миловидов В.Ф., Старообрядчество в прошлом и настоящем. М., 1969;

Робинсон А. Н., Жизнеописание Аввакума и Епифания. Исследования и тексты, М., 1963;

Румянцева В. С., Народное антицерковное движение в России в XVII в., М., 1986.

Народні рухи 17 ст.

Повстання під керівництвом С. Т. Разіна

- Буганов В. И., Крестьянские войны в России XVII-XVIII в., М., 1976;
Буганов В. И., Московские восстания конца XVII в., М., 1969;
Городские восстания в Московском государстве XVII в., М.-Л., 1935;
Крестьянские войны в России XVII-XVIII вв., М.-Л., 1966;
Крестьянство и классовая борьба в феодальной России. Л., 1967;
Лебедев В. И., Крестьянская война под руководством Степана Разина, 2 изд., М., 1964;
Лунин Б. В., Степан Разин. Краткий исторический очерк. Ростов н/Д., 1977;
Пронштейн Л.ТТ., Мининков Н.А., Крестьянские войны в России XVII-XVIII вв. и донское казачество, Ростов и/Д, 1983;
Сахаров А.Н.. Степан Разин. (Хроника XVII в.), М., 1987;
Смирнов П. П., Посадские люди и их классовая борьба до середины XVII века, г. 1-2, М.- Я., 194748;
Степанов И. 13., Крестьянская война в России а 1670-1671 гг. Восстание Степана Разина, т. 1-2 (ч. 1),Л., 1966-72;
Тихомиров М. И., Классовая борьба в России XVII в., М., 1969;
Чистякова Р.В., Городские восстания в России в первой половине XVII в. (30-40-с годы), Воронеж, 1975.

Освоєння Сибіру

- Белов М. И., Подвиг Семена Дежнева, М., 1973;
Белов М.И.. Овсянников О.В.. Старков В.Ф.. Мангазея. Мангазейский морской ход, Л.,1980;
Вилков О. Н. Очерки социально-экономического развития Сибири конца XVI - начала XVIII в., Новосибирск, 1990;
Гельденберг Л.А., Изограф земли Сибирской. Жизнь и труды Семена Ремезова. Магадан,1990;
Леонтьева Г. Л., Якутский казак Владимир Атласов - первопроходец земли Камчатки, М.,1997,
Павлов П.Н., Пушной промысел в Сибири XVII в., Красноярск, 1972;
Преображенский А. А., Урал и Западная Сибирь в конце XVI - начале XVIII в., М., 1972.

Зовнішня політика

- Заборовский Л. В., Россия. Речь Посполитая и Швеция в середине XVII в. Из истории международных отношений в Восточной и Юго-Восточной Европе, М., 1981;
Загоровский В. П., Белгородская черта, Воронеж, 1969;
Загоровский В. П., Изюмская черта, Воронеж, 1980;
Итоги и задачи изучения внешней политики России. Советская историография, М., 1981;
Мясников В. С, Империя Цин и Русское государство в XVII в., М., 1980;
Новосельский А. А.. Борьба Московского государства с татарами в 1-й половине XVII в., М.-Л., 1948;
Попов М.Я., Азовское сидение, М, 1961;

Санин Г. А., Отношения России и Украины с Крымским ханством в середине XVII в., М., 1987.

Російсько-польська війна 1654 – 67

Воссоединение Украины с Россией. Сборник статей, М., 1954;

Галактионов И. В., Из истории русско-польского сближения в 50-60-х гг. XVII века (Андрусовское перемирие 1667 года), Саратов, 1960;

Голобуцкий В.. Дипломатическая история Освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг., К., 1962,

Ковальский Н. П., Мыцык Ю. А., Анализ отечественных источников по истории Освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг., Днепропетровск, 1986;

Мальцев А. Н., Россия и Белоруссия в середине XVII века, М., 1974;

Мыцык Ю. А., Анализ архивных источников по истории освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг., Днепропетровск, 1988.

Росія у 18 ст. Основні джерела

Письма и бумаги императора Петра Великого, СПб, т. 1-12, М., 1887-1979;

Крестьянская война в России в 1773-1775 гг. Восстание Е. И Пугачева, т. 1-3, Л., 1961-70;

Записки императрицы Екатерины II, М., 1990; Золотой век Екатерины Великой, Воспоминания, М., 1996.

Література

Загальні праці

Восточный вопрос во внешней политике России конца XVIII - начала XX в., М., 1978;

Готье Ю. В., История областного управления России от Петра I до Екатерины II. т. 1-2, М.-Л., 1913-41;

Индова Е. И.. Дворцовое хозяйство в России, первая половина XVIII в., М., 1964;

История Государства Российского. Жизнеописания. XVIII в., М., 1996;

Кабузан В.М., Народы России в XVIII веке. Численность и этнический состав, М., 1990;

Кабузан В.М. Изменения в размещении населения России в XVIII - первой половине XIX в.: По материалам ревизий М., 1971;

Кафенгауз Б.П.. Очерки внутреннего рынка России первой половины XVIII в., М., 1958;

Ковалевский И. Ф., История государства Российского. Жизнеописания знаменитых военных деятелей. XVIII - начало XX вв.. М., 1997;

Ковальченко И. Д., Милов Л. В., Всероссийский аграрный рынок, XVIII - начало XX в.: Опыт количественного анализа, М., 1974,

Краснобаев Б. И., Очерки по истории русской культуры XVIII в., М., 1972;

Очерки русской культуры XVIII в., ч. 1-4, М., 1985-90;

Павленко И. И.. История металлургии в России в XVIII в., М., 1962;

Развитие естествознания в России (XVIII - начало XX вв.), М., 1977;

Русская мысль в век Просвещения, М., 1991;

Троицкий С. М., Финансовая политика русского абсолютизма в XVIII в., М., 1966;

Троицкий С. М., Русский абсолютизм и дворянство в XVIII в., М., 1974.

Социально-экономическое развитие

Заозерская Е. И. Мануфактура при Петре I, М.-Л., 1941;

Семенова Л. Н., Рабочие Петербурга в первой половине XVIII в., Л., 1974.

Эпоха Петра I Великого

Аиисимов Е.В. . Время Петровских реформ, Л., 1989;

Анисимов Е. В., Государственные преобразования и самодержавие Петра Великого в первой четверти XVIII в., СПб, 1997;

Анисимов Е.В. . Податная реформа Петра I. Введение подушной подати в России, 1719- 1728 гг., Л., 1982;

Богословский М. М., Петр I. Материалы для биографии, т. 1-5, М., 1940-1948;

Павленко Н.И., Петр Великий, М., 1998;

Павленко Н.И., Птенцы гнезда Петрова, 2-е изд., М., 1988;

Россия в период реформ Петра I, М., 1973;

Стещенко Л. А., Софроненко К. А., Государственный строй России в первой четверти XVIII в., М., 1973.

Народні рухи. Повстання під проводом К. Ф. Булавина

Лебедев В.И., Булавинское восстание (1707-1708), М., 1967;

Подьяпольская Е.Н., Восстание Булавина 1707-1709, М., 1962.

Зовнішня політика кінця 17 – 1-й чверті 18 ст. Північна війна 1700 – 21

Возгрин В. Е., Россия и Европейские страны в годы Северной войны. Л., 1986;

Карпов Г.М., Великое посольство и первое заграничное путешествие Петра I. 1697-1698, Калининград, 1998:

Кафенгауз Е.Б., Северная война и Ништадтский мир (1700-1721), М.-Л., 1944;

Кротов П.А., Гангутская баталия 1714 года, СПб, 1996:

Молчанов Н. Н., Дипломатия Петра Великого, 4 изд., М., 1991;

Некрасов Г. А., Русско-шведские отношения и политика великих держав в 1721-1726 гг.. М., 1964;

Никифоров Л. А., Внешняя политика России в последние годы Северной войны. Ништадтский мир, М., 1959;

Никифоров Л. А., Русско-английские отношения при Петре I, М., 1950;

Павленко Н.И., Артамонов В. А., 27 июня 1709, М., 1989;

Полтава. К 250-летию Полтавского сражения. Сборник статей, М., 1959;

Фейгина С. А.. Аландский конгресс. Внешняя политика России в конце Северной войны, М., 1959;

Черкасов П.П. Двуглавый орел и Королевские лилии. Становление русско-французских отношений в XVIII веке, 1700-1775, М., 1995.

Епоха дворцевих переворотів (2-а чверть 18 ст.)

Алефиренко П. К.. Крестьянское движение и крестьянский вопрос в России в 30-50-х гг. XVIII в., М., 1958;

Анисимов Е., Женщины на российском престоле, СПб, 1997;

Анисимов Е., Россия без Петра, СПб, 1994:

Безвременье и временщики: Воспоминания об «эпохе дворцовых переворотов» (1720-е - 1760-е годы). Составитель Е. Анисимов, Л., 1991:

Гордин Я., Меж рабством и свободой. Л., 1994:

Индова Е. И., Дворцовое хозяйство в России. Первая половина XVIII в., М., 1964:

Павленко Н.И., Страсти у трона, М.. 1996;

Перевороты и войны, М., 1997.

Епоха Катерини II Великої

Гаврилова Л. М., Екатерина II в русской историографии, Чебоксары, 1996;

Каменский А. Б.. «Под сению Екатерины...». Вторая половина XVIII века, Л., 1992;

Каменский А. П.. Жизнь и судьба императрицы Екатерины Великой, М., 1997;

Омельченко О. А., «Законная монархия» Екатерины II. Просвещенный абсолютизм в России, М., 1993;

Труайя А., Екатерина Великая, М.. 1997.

Економічний розвиток

Клокман Ю.Р., Социально-экономическая история русского города. Вторая половина XVIII в., М., 1967;

Муравьева Л. Л.. Деревенская промышленность Центральной России 2-й половины XVIII в., М., 1971;

Некрасов Г. А., Внешняя торговля России через Ревельский порт в 1721-1756 гг.. М., 1984;

Рубинштейн Н.Л., Сельское хозяйство России во второй половине XVIII в., М., 1957.

Повстання під керівництвом О. І. Пугачова

Андрущенко А. И.. Крестьянская война 1773-1775 гг. на Яике, в Приуралье, на Урале и в Сибири, М., 1969;

Белявский М. Т., Крестьянский вопрос в России накануне восстания Пугачева, М., 1965;

Лимонов Ю.А., Мавродин В.В., Панеях В. М., Пугачев и пугачевцы. Л., 1974.

Зовнішня політика

Болховитинов Н. ТТ., Россия и война США за независимость 1775-1783, М., 1976;

Дружинина Е.И, Кючук-Кайнарджийский мир 1774 г., М., 1955;

Лещинский Л.М.. Военные победы и полководцы русского народа второй половины XVIII в., М., 1959;

Тарле Е. В., Три экспедиции русского флота, М., 1956.

Наука. Культура. Громадська думка

Моряков В. И., Русское просветительство 2-й половины XVIII в., М., 1994;

Штранге М. М., Демократическая интеллигенция России о 18 в., М., 1965.

Росія у 19 – на початку 20 ст.

Основні джерела

Внешняя политика России XIX – начала XX века, т. 1 -14-, М., 1960-85-;

- Крестьянское движение в России в XIX - начале XX вв. Сборник документов, [т. 1-10], М., 1959-68;
- Рабочее движение в России в XIX в. Сборник документов и материалов, т. 1-4, М., 1955-63;
- Восстание декабристов. Материалы к документам, т. 1-18, М.-Л., 1925-86;
- Дело петрашевцев, т. 1-3, М.-Л., 1937-51;
- Крестьянская реформа в РОССИИ 1861 г. Сборник законодательных актов, М., 1954;
- Конец крепостничества в России. Документы, письма, мемуары, статьи, М., 1994;
- Крестьянское движение о 1861 г. после отмены крепостного права, ч. 1-2, М.-Л., 1949;
- Революционное народничество 70-х годов XIX в. Сборник документов и материалов, т. 1-2, М., 1964-65;
- Группа «Освобождение труда» (Из архивов Г. В. Плеханова, 8. И. Засулич и Л. Г. Дейча), т. 1-6. М.-Л., 1923-28;
- Революция 1905-1907 годов в России. Документы и материалы, [т. 1-16], М., 1955-65;
- Калинычев Ф.И.. Государственная дума в России. Сборник документов и материалов, М., 1957;
- Совет министров Российской империи в 1905-1906 гг. Документы и материалы, Л., 1990;
- Экономическое положение России накануне Великой Октябрьской социалистической революции. Документы и материалы. (Март-октябрь 1917), ч. 1-3. М.-Л., 1957-67;
- Государственный строй Российской империи накануне свержения. Сборник законодательных актов, М., 1995;
- Февральская революция 1917. Сборник документов и материалов, М., 1996.

Література Загальні праці

- Власть и реформы. От самодержавия к советской России, СПб, 1996;
- Дмитриев С.С., Очерки истории русской культуры начала XX века, М., 1985;
- История внешней политики России. Первая половина XIX века (От войн России против Наполеона до Парижского мира 1856 г.), М., 1995;
- История внешней политики России. Вторая половина XIX века, М., 1997;
- История внешней политики России. Конец XIX - начало XX века {От русско-французского союза до Октябрьской революции), М., 1997;
- История государства Российского. Жизнеописания. XIX в. Первая половина. М., 1997;
- История государства Российского. Жизнеописания. XIX в. Вторая половина, М., 1998;
- Кафенгауз Л. Б., Эволюция промышленного производства России (последняя треть XIX в.-30-е гг. XX в.), М., 1994;
- Ковальченко И. Д., Русское крепостное крестьянство в первой половине XIX в., М., 1967.
- Корнилов А. А., Курс истории России XIX века, 3 изд., М., 1993.